

HEEMKUNDE NIEUWERKERKEN

www.heemkunde-nieuwerkerken.be

Tweemaandelijks informatieblad van Heemkunde Nieuwerkerken
18de Jaargang – Januari – Juni 2022

Redactie- en coördinatieadres:
Valère Grauwels, Molenstraat 9, 3850 Nieuwerkerken

ISSN 2295-3531

ERFGOEDDAG, ZONDAG 24 APRIL 2022

Beste lezer,

Als thema voor de Erfgoed dag die doorgaat op zondag 24 april 2022 koos FARO, het Vlaams steunpunt voor Cultureel Erfgoed het onderwijs, onder de noemer "Erfgoeddag maakt school".

Heemkunde Nieuwerkerken neemt deel met een tentoonstelling van schoolbenodigdheden van na WO II zoals, lei en griffel, inktpot, klasfoto's, schrijfgerief, passerdoos, boekentas, drinkbus, bulletijns, school spaarformulieren, klasfoto's, inhoudsmaten, tekeningen en zo meer. Met daaraan gekoppeld een doorlopende Power Point presentatie.

Hiervoor doen we graag een beroep op de inwoners van de vier deelgemeenten om ons dergelijk materiaal ter beschikking te stellen om de tentoonstelling op te bouwen. Alle ter beschikking gestelde voorwerpen blijven uw eigendom en worden na afloop aan de eigenaars terugbezorgd.

Wij verwelkomen u graag in Buurthuis "Ter Cose" Opkozenstraat 7 te Kozen op zondag 24 april 2022 van 10u tot 17u, gratis inkom. Tijdens en na uw bezoek is er gelegenheid tot nakeuvelen bij een drankje en aankoop van onze publicaties in onze cafetaria. Iedereen van harte welkom.

Voor deze gelegenheid publiceert Heemkunde Nieuwerkerken een "My Stamp" postzegel met permanente frankeergeldigheid gerelateerd aan het thema, 2€/zegel. Bestellen kan door overschrijving op Rek. nr BE51 7350 0844 6462 van Heemkunde Nieuwerkerken, Berkenstraat 22, 3850 Nieuwerkerken.

Met vermelding "ABC zegel" en het gewenste aantal.

Contact via 0499 735674 of heemkunde.nwk@telenet.be

Inschrijven kan tot en met 07 april 2022. Verzending via bPost vanaf 25 april 2022 of afhalen tijdens de tentoonstelling.

Verzending via bPost:

- Genormaliseerd tot 50 gr op eigen risico 1,19€
- Niet genormaliseerd tot 100 gr op eigen risico 2,38€
- Aangetekende zendingen + 7,90€

Gratis fotosessie voor de kinderen in samenwerking met Digifriends.

OORLOGSSCHADE IN BINDERVELD, KOZEN, NIEUWERKERKEN EN WIJER TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG, 1939-1945¹

Rombout Nijssen

Vier dorpen in het westen van Limburg

Sinds de fusies van 1976-1977 vormen de dorpen Binderveld, Kozen, Nieuwerkerken en Wijer samen de gemeente Nieuwerkerken. Nieuwerkerken ligt aan de grens met de provincie Vlaams-Brabant, tussen Sint-Truiden en Herk-de-Stad.

Tussen Binderveld en Nieuwerkerken lag tot 1954 de enclave Schelfhei. Schelfhei hoorde bij de gemeente Gorseme, hoewel het volledig los lag van die gemeente. In Schelfhei woonden meer mensen dan in Gorseme zelf, maar toch bevonden de gemeenschapsvoorzieningen zoals school en kerk zich in Gorseme dorp. De inwoners van Schelfhei waren in kerkelijk, sociaal en economisch opzicht helemaal op Nieuwerkerken gericht. Daar gingen zij naar de kerk en daar gingen hun kinderen naar school. Het was dan ook een logische beslissing dat Schelfhei in 1954 van Gorseme werd losgemaakt en bij Nieuwerkerken gevoegd. Bij de fusies van 1970 werden Binderveld en Nieuwerkerken samengevoegd.

Het zuiden van de gemeente Kozen behoorde vanouds tot de parochie Kortenbos. Kortenbos was geen zelfstandige gemeente, maar een parochie waartoe de bewoners van een deel van Kozen, een deel van Brustem, een deel van Zepperen en een deel van Alken behoorden. De basiliek was en is de parochiekerk van Kortenbos, en de gemeenschap heeft een eigen lagere school. Bij de fusies van 1970 werd het zuiden van Kozen, met onder andere de basiliek van Kortenbos, van de gemeente afgesplitst en bij Sint-Truiden gevoegd. Kozen verloor zo ongeveer een vierde van zijn oppervlakte. Het overblijvende deel van de gemeente werd samengevoegd met Wijer en vormde de nieuwe gemeente Kozen.

Zes jaren later, bij de fusies van 1976-1977 werden de toenmalige gemeenten Nieuwerkerken (met Binderveld en Nieuwerkerken) en Kozen (met Kozen en Wijer) samengevoegd. Sindsdien vormen zij de gemeente Nieuwerkerken.

Negentienduizendvijfhonderd bebroede eieren

In februari 1940, als het Belgisch leger in Wijer een tankstation voor zijn voertuigen inricht, wordt de oorlogsdreiging voor de mensen van het dorp een stuk concreter. Hoewel Wijer in de jaren voor de oorlog een traditioneel landbouwersdorp is, zijn er toch al ondernemers die met de nieuwe technologieën van die tijd hun voordeel doen. Een van hen is Theo Van Tilt, die aan de Grotestraat een kuikenkwekerij uitbaat.

Wanneer op 10 en 11 mei de gevechten tussen Belgische en Duitse eenheden het elektriciteitsnet beschadigen, valt in Wijer de elektriciteit uit, wat zware gevolgen heeft voor Van Tilt. Hij heeft in de voorgaande jaren immers geïnvesteerd in een elektrische broedinstallatie. 19.500 eieren liggen die dagen in zijn elektrisch verwarmde broedbakken. Zodra de verwarming uitvalt gaan al die eieren verloren. Van Tilt schat zijn verlies op 12.700 frank. Alsof dat niet genoeg is, steelt een Duitse militair in de eerste oorlogsdagen nog zijn fiets. Die is niet meer gloednieuw, maar hij is volgens de aangever toch nog 500 frank waard, zodat zijn totale schade ten gevolge van de oorlogshandelingen 13.200 frank bedraagt.

Theo Van Tilt is bij de laatsten die een dossier indienen bij het Ministerie voor Wederopbouw. Hij wacht tot 24 januari 1960². Anderhalf jaar later, op 19 juni 1961, stelt de administratie vast dat Van Tilt recht heeft op een vergoeding van 1.231 frank in obligaties en op een terugbetalingswaarborg voor een lening van 39.960 frank. Dat laatste betekent dat hij voor dat bedrag een lening tegen een verlaagde intrestvoet kan aangaan bij de Nationale Kas voor Beroepskrediet. Dat hij de vergoeding van 1.231 frank niet contant maar in obligaties krijgt die op een obligatierekening vastgezet worden, betekent dat hij dat bedrag pas na verloop van tijd mag opnemen en dat hij moet aantonen dat hij het geld gebruikt voor het herstellen van de oorlogsschade.

Uit het dossier blijkt dat de administratie Van Tilts aangifte niet in vraag stelt. De reden waarom de aanvrager slechts een fractie van zijn schade vergoed krijgt, is dat uit het onderzoek gebleken is dat hij over een voldoende groot eigen vermogen beschikt, waardoor aangenomen mag worden dat hij ook met een gedeeltelijke terugbetaling van de schade in staat is om zijn bedrijf weer op te starten.

150 dossiers³

Theo Van Tilt en zijn echtgenote zijn niet de enigen in Nieuwerkerken of in Wijer die materiële schade geleden hebben tijdens de Tweede Wereldoorlog. In het archief van de Hasseltse directie van het Ministerie van Wederopbouw zijn 18 dossiers bewaard die betrekking hebben op aanvragen voor een vergoeding voor oorlogsschade die zich in Binderveld heeft voorgedaan, 24 dossiers hebben betrekking op schadegevallen in Kozen, 32 dossiers gaan over schadegevallen in Nieuwerkerken, 20 dossiers hebben betrekking op schade in Gorseem Schelfhei en 56 dossiers gaan over oorlogsschade in Wijer had.

Wellicht hebben meer mensen in onze dorpen schade geleden ten gevolge van de oorlogshandelingen. Het is zeer waarschijnlijk dat niet iedereen die schade geleden heeft een aanvraag voor een vergoeding ingediend heeft. Er was immers vastgesteld dat de schade minstens 2.000 frank moest bedragen om in aanmerking te komen voor een vergoeding. Het is waarschijnlijk dat mensen die zagen dat hun schade niet in de buurt van dat bedrag kwam, geen dossier hebben ingediend. Voorts is het zo dat niet iedereen in aanmerking kwam voor een tegemoetkoming. Wie niet aan de hand van een door de burgemeester ondertekend attest kan aantonen dat hij zich tijdens de oorlogsjaren als een goede Belg heeft gedragen, heeft geen recht op een vergoeding en dient wellicht ook geen aanvraag in.

Een volledig dossier bevat gegevens over de aanvrager van een vergoeding, over het schadegeval en over het bedrag waarop de aanvrager de schade schat; over de behandeling van het dossier door de administratie, met gegevens over haar berekening van het schadebedrag; en tenslotte ook gegevens over de vaststelling van de vergoeding en de wijze waarop die zal worden uitbetaald. De meerderheid van de aanvragers vraagt een vergoeding voor de schade die werd aangericht aan hun woning of boerderij door de schokgolven die veroorzaakt werden door ontploffingen in de onmiddellijke nabijheid, voor handelswaren die uit hun winkel geplunderd werden of voor huisraad die vernield werd.

Voor de vaststelling van het bedrag van de schade aan woningen wordt meestal beroep gedaan op een expertise door een architect of een aannemer. Voor winkelwaren of kledij en andere huisraad wordt gebruik gemaakt van prijslijsten en van door de administratie vastgestelde forfaitaire stuksprijzen. Aanvragers gaan soms uit van de prijs die zij betaalden toen ze iets aankochten, terwijl de administratie uitgaat van het bedrag dat nodig is om het verloren voorwerp of dier te vervangen.

Anderzijds vergeten aanvragers wel eens dat hun bezittingen door de jaren ouderdom niet meer evenveel waard zijn als nieuwe waren. In dat geval trekt de administratie een deel van het gevraagde bedrag af omwille van sleet.

Vergoedingen kunnen verstrekt worden in de vorm van een betaling of in de vorm van een schuldwaarborg. De betaling kan op twee manieren gebeuren: in contant geld of in de vorm van staatsobligaties die pas op termijn te gelde gemaakt kunnen worden. Beperkte bedragen worden in de regel in contant geld uitbetaald, grotere bedragen voor de helft in contant geld en voor de helft in obligaties. Wanneer iemand een schuldwaarborg verleend wordt, dan betekent dat dat hij dat bepaalde bedrag bij een financiële instelling kan lenen aan gunstige voorwaarden, aangezien de Staat de terugbetaling van het kapitaal garandeert.

Niet alle dossiers zijn volledig. Sommigen bevatten alleen gegevens over de aangifte van schade, zonder dat er gegevens zijn over de behandeling van het dossier door de administratie of over de toegewezen vergoeding.

Binderveld: gestolen fietsen en drie vliegtuigbommen

Alfons Vandersmissen en zijn echtgenote wonen aan de Krommenhofstraat. Volgens hun aangifte zijn zij de eersten die met oorlogsschade te maken krijgen als Belgische militairen al in augustus 1939 zonder te betalen een fiets opeisen . Ook bij Louis Schurmans in de Dorpsstraat wordt vóór 10 mei 1940 al een fiets opgeëist door Belgische militairen. In de dagen na de inval nemen Belgische militairen nog twee fietsen mee bij Hubert Moyaerts in de Leemstraat.

Op 11 mei 1940 krijgt Binderveld met de gevechten te maken. Een paard van Louis Schurmans wordt getroffen door een scherf van een obus. Het paard is zwaargewond en bezwijkt twee dagen later. Vanaf 11 mei worden in Binderveld gedurende drie dagen Duitse soldaten ingekwartierd. Ernest Joris meldt na de oorlog dat ingekwartierde soldaten op 12 en 13 mei 1940 de huisraad van het kasteel plunderen.

VI. Het schadegeval.	a) Augustus 1939 b) Binderveld Velo opgeëist door Belgisch leger in Augustus 1939
a) Datum.	
b) Plaats, oorzaak, omstandigheden en aard.	c) Belgisch d) geheel
c) Gebeurlijk de nationaliteit van het leger dat de schade heeft veroorzaakt.	e) n.v.m.
d) Omvang van de beschadiging (gedeeltelijke of geheele vernieling).	
e) Werd er naderhand geplunderd of beschadigd?	
VII. De vaststelling.	a) Burgemeester van Binderveld b)
a) Naam, voornaam, adres en beroep van den deskundige, welke is opgetreden voor rekening van den gesinistreerde.	
b) Bedrag van de door den deskundige geoordeelde eereloon en uitschotten.	

Alfons Vandersmissen geeft aan dat zijn fiets al in augustus 1939 door het Belgisch leger werd opgeëist.

In september 1941 ontvreemden Duitse militairen 300 kg haver bij Hubert Moyaerts. Bij Pierre Diepenrijckx in de Hoogstraat wordt in de loop van de oorlog een afsluiting vernield.

Tot 18 augustus 1944 blijft Binderveld van grote oorlogsschade gespaard. Die dag echter wordt boven onze streek een geallieerde bommenwerper door Duitse jachtvliegtuigen aangevallen. Om

snelheid te winnen en aan de aanvallers te ontkomen, dropt het geallieerde vliegtuig zijn bommen. Drie daarvan slaan in Binderveld in, op een akker van Louis Schurmans aan de Krommenhof. Zij slaan drie kraters, acht meters breed en drie meters diep volgens de aangifte van Schurmans. Veldvruchten en fruitbomen worden vernield.

De ontploffingen veroorzaken een schokgolf die de lemen huizen in de omgeving dooreenschudt. Zowel woningen als hun inboedels raken beschadigd. Naast Louis Schurmans in de Dorpsstraat, melden ook Gerard Herbots, Gaston Herbots, Victor Strauven en Henri Vrancken van de Daalstraat, Lucien Kempeneers van de Kruisstraat en Ernest Joris van het kasteel van Binderveld schade aan hun woningen en hun inboedels ten gevolge van de ontploffingen van 18 augustus 1944.

Bij de bevrijding in september 1944 stelen terugtrekkende Duitse soldaten bij Louis Schurmans weer een fiets.

Kozen: schade tijdens de eerste oorlogsdagen en bij de bevrijding

Wie in Kozen op 10 mei 1940 nog twijfelt of de oorlog echt uitgebroken is, wordt snel met de neus op de feiten gedrukt. Duitse vliegtuigen gooien bommen af die in de omgeving van de Opcosenstraat terechtkomen. De schokgolven die door de ontploffingen veroorzaakt worden, beschadigen de woningen en inboedels van Celestin Wintmolders en van Maria Juliana 's Heeren in de Opcosenstraat. Wintmolders beschrijft in zijn aangifte wat er gebeurde: *"Duitsche bommen ontploften op circa 20 meter van de woning. Door den luchtdruk werd het gansche gebouw geschud, de muren en vensters ontwricht, de ruiten gebroken, de pannen dooreen geworpen, de deuren stuk en de zolderingen bouwvallig. Daarbij al de huismeubels met geweld verslingerd en gansch stuk, ofwel gedeeltelijk vernield. Daarbij gansch het dak verschoven en van de muren afgezakt."*

Verschillende huisgezinnen slaan op de vlucht en sommigen laten hun huis onbewaakt achter. Jan Vandermeeren die aan de Steenweg in Kortenbos woont, is een van de mensen die zijn woning later geplunderd terugvindt. Bij hem worden op 10 mei een fiets, twee uurwerken, tafelmessen en een slijpriet gestolen. Isidoor Vanleeuw in de Wijerstraat beschrijft hoe zijn fiets meegenomen wordt door een vluchtende Belgische soldaat: *"Rijwiel opgeeischt door Belgisch soldaat te mijnen huize. De militair werd op de hielen gevolgd door oprukkende Duitse krijgers. Aan het afleveren van een bon werd niet gedacht."* Op 12 mei nemen terugtrekkende Belgische militairen de fiets van Maria Vanroye uit Kortenbos en de fiets die Jan Ramaekers van de Bergstraat aan de kerk van Kortenbos gezet had, mee.

6003566

F 1/1

Proces-Verbaal van schatting der schade toegebracht aan de boerderij van Mr Wintmolders Celestin, Of-Korenstraat 18 te Koken; door het ontploffen van Duitse bommen in den nabijgelegen boomgaard. (20 meter afstand)

Deze schade werd opgemaakt door Heeren Remy hoofdonderwijzer - Koken - Vandebos Jozef - schrijnwerker - Vandebos August - aannemer en Appeltans Jan - metser te Koken.

Bedoelde eigendom bestaat uit een groot woonhuis met verdiep; gedeeltelijk gebouwd in hout en leem, terwijl de paardestaal, koestal en schuur in steen zijn.

Algemeene Toestand:

Door den luchtdruk, werd het gansche gebouw geschild; de muren en vensters ontwriekt; de ruiten gebroken; de pannen dooreen geworpen; de deuren stuk en de kolderingen bouwvallig.

Daerlij al de huismebels met geweld verslingerd en gansch stuk ofwel gedeeltelijk vernield. Daerlij gansch het dak verschoven en van de muren afgeraakt.

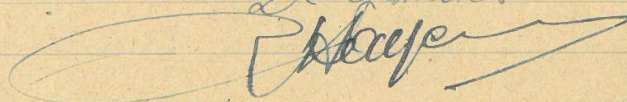
Raming der schade - Prijs 1939.

	Frank	c ^h oi
1. 96 Ruiten stuk = 18 m ² x 55 fr per m ² .	990	00
2. 2100 pannen afgeworpen - 250 f het 1000	525	00
2 gewonen werkhieden 4 dagen werk - 25 f ieder per dag	200	00
3. 4000 Kg. kalk voor bereiting aan 20 f de 100 Kg.	800	00
4. 8000 Kg. zand aan 5 fr de 100 Kg.	400	00
Over te brengen	2915	00
Mie Kerzijk a.u.b.		

De kostenraming voor het herbouwen van de woning van Celestin Wintmolders (recto)

	Overgebracht	2915	00
	Twee stielmannen 16 dagen werk aan 5/ en 4 fr per uur	1152	00
5.	Ge-repareerd aan deuren en vensters - 2 schijnwerkers - 6 dag - 40 fr	480	00
6.	Twee nieuwe vensters gezet - maat 11 = 1,60 m / 1,30 m.	960	00
7.	Materialiaal voor 2 repareren van vensters en deuren	600	00
8.	Twee plaatsen herstellen	1200	00
9.	Belangpapier in al de plaatsen herstellen - 4 onder - 8 long	700	00
10.	Enwaalf gordijnen gansch stuk 10 fr stuk	960	00
11.	1 Verschoven dak op hoekstal terug in orde brengen - Lastig werk - 3 werkdagen - 6 dagen - 40 fr.	720	00
12.	Plafonds repareren - terug schilderen	360	00
13.	Daken terug invoegen - openingen toestoppen - nieuwe webben leggen - kepers en latten waar t stuk is - 3w - 3d.	360	00
14.	Omgevallen gewel opnieuw opmetselen - oude deuren af- knabben -		
15.	Muur omgedruwd door de drukking - zelfde werk als vorige		
	75000 baksteen - 140 fr het 1000	2100	00
	7500 Kg zand 5 fr de 100 Kg	375	00
	3750 Kg. kalk - 20 fr de 100 Kg.	750	00
	Daghuur 1 meter en 1 dienaar - 20 dagen 40 fr en 30 fr	1400	00
16.	Drie schouw-garnituren gedeeltelijk vernield	300	00
17.	Glaswerk - potselen - Paravols (gedeeltelijk)	200	00
18.	Koffieservies - eetservies	300	00
19.	Versiering - garnituren - potten - bloemen - breiwerk (gedeeltelijk onbruikbaar)	600	00
	Algemeen totaal	14432	00

Opgemaakt te Koken den 14 Juni 1940

De opmaker

Ondertussen worden op 11 mei verlaten huizen geplunderd. Gerard Wintmolders, de gemeentesecretaris, doet aangifte van de plundering van een woning in de Dorpsstraat. Lambert Vaes van de Opcozenstraat ziet op 10 mei dat er Belgisch artilleriegeschut opgesteld staat in de nabijheid van zijn woning. Liever dan te moeten meemaken hoe die stellingen door de Duitsers worden aangevallen, gaat hij met zijn gezin op de vlucht. Bij zijn thuiskomst zijn twee fietsen en een kar verdwenen, en vindt hij zijn woning bezet door Duitse militairen.

6003273

Faktuur - afschrift

*M^r. Vanleeuw- Isidoor
aan Vanstraelen Leon*

*Voor verkoop en levering van het volgende
betaalbaar*

Komen den 12-11-1939.

*1 Heerenrijtuig - Merk - Wilbord
met lamp - prijs - 825 f.*

Vanstraelen Leon

*Geboortewetgeving van boerenstands
handtekening
Komen den 10-12-1941
De Burgemeester,
L. S. S. S.*

6003273

*De ondergetekende, Nossin Margareta,
woonachtig te Hasselt, Blijde Inkomstraat
n. 30, verklaart op haar eer getuige te zijn
geweest van het feit dat in den nacht van
11 op 12 Mei 1940 een Belgisch
militair den fiets heeft opgevoerd van
Vanleeuw-Isidoor, in wiens woning zij, als
vluchteling, bedoelde nacht heeft mogen
doorbrengen,*

Nossin Margareta

GEZIEN VOOR ECHTVERKLARING DER IN ONZE
TEGENWOORZIGHEID GEPLAATSE HAND PEE-
KENING VAN. *M. Nossin*

HASSELT, den 11-12-41
DE BURGEMEESTER!

Vanleeuw

*Door Isidoor Vanleeuw ingeleverde bewijsstukken voor de waarde van zijn fiets
en voor het feit dat hij door een soldaat werd meegenomen.*

Emiel Vlecken is onderwijzer in Kortenbos en woont er in het schoolhuis. Ook hij slaat op 10 mei op de vlucht. Bij zijn terugkomst is de woning geplunderd. In zijn aangifte schrijft hij *"Bij het uitbreken van den oorlog werd het woonhuis verlaten. Bij onze terugkeer op 2 juni vonden wij de deuren opengebroken en het huis geplunderd. Gedurende verscheidene dagen werd het door Duitsers bezet."*

In de woning van Leonard Gilis in de Helstraat worden op 11 mei Duitse militairen ingekwartierd. Na hun vertrek blijkt de klerkast geplunderd te zijn.

Op 16 mei is er weer een Duitse eenheid op doorreis in Kozen. Hun materiaal wordt voortgetrokken door een vijftiental paarden, die zij te grazen zetten op een weiland van Albert Wanten in de Bergstraat. Zelf doen de soldaten zich te goed aan het spek, de eieren en de koffie die zij in het huis van Wanten vinden.

Daarna keert de rust terug in Kozen. Pas op 13 mei 1942 is er weer oorlogsschade te melden. Die dag krijgt de burgemeester opdracht een Duitse eenheid in te kwartieren. Liever dan de dorpsbewoners te plagen door her en der enkele militairen te laten overnachten, biedt hij het hele

gezelschap aan in de gemeenteschool te overnachten. Wanneer de soldaten de volgende dag de school verlaten hebben, blijken ook de voorraad schriften en potloden en de weegschaal met de koperen gewichten verdwenen te zijn.

b) TOTALE VERNIELING

VERNIELDE OF VERDWENEN VOORWERPEN			Handelswaarde in nieuwen staat, op 31 Augustus 1939	Aftrek voor ouderdom
Aantal	BEKNOPTE OPGAVE EN BESCHRIJVING	Jaartal van aan- schaffing		
300	<i>schrijfborden</i>		180,-	
100	<i>"</i>		50,-	
28	<i>"</i>		27,50	
36	<i>potloden</i>		27,-	
	<i>Koperen gewichten</i>		101,-	
	<i>weegschaal</i>		65,-	
Totalen			1150,50	
Verschil			1150,50	

(1) Bij gebrek aan plaats, bijlagen gebruiken.

De aangifte van de uit de gemeenteschool van Kozen verdwenen voorwerpen.

Hoewel de geallieerde legers na de landing in Normandië op 6 juni 1944 gedurig terrein winnen en de Duitse eenheden duidelijk niet tegen de overmacht opgewassen blijken, noodzaakt de situatie aan het front in Rusland de Duitse legerleiding om eenheden van het Westen naar het Oosten te verplaatsen. Op 20 juni 1944 passeert een Duitse eenheid op weg naar Duitsland Kozen. Bij Joseph Droogmans in de Opcosenstraat stelen Duitse soldaten twee fietsen en een radio.

Groeiende zenuwachtigheid bij Duitse bezetters, die steeds meer militaire nederlagen te verwerken krijgen en die in eigen land met altijd grotere tekorten aan arbeidskrachten te maken hebben, is de dieperliggende oorzaak van de razzia die Duitse agenten op 29 augustus 1944 in Kozen houden. Anders dan in Nieuwerkerken, waar zij op 1 augustus op zoek gaan naar weerstanders, is de razzia van 29 augustus in Kozen bedoeld om werkweigeraars te vinden. Twee zonen van Lambert en Maria Vaes-Ruymen in de Opcosenstraat zijn werkweigeraars. Zij weigeren in te gaan op het bevel van de Duitse overheid om in Duitsland te gaan werken, en houden zich schuil. De Duitse agenten die de jongemannen zoeken kunnen hen niet vinden en plunderen de woning van hun ouders.

Op 6 september zijn de eerste Amerikanen in Kozen, zo verklaart althans Jules Coenen, als hij na de oorlog aangeeft dat een Amerikaanse tankeenheid van 6 tot 16 september 1944 gebruik gemaakt heeft van zijn weilanden aan de Eendenpoel om er hun kamp op te slaan. Maar liefst negen hectaren weiland, zo verklaart Coenen, zijn door de Amerikaanse tanks en vrachtwagens beschadigd en moeten hersteld worden. Bovendien is een groot deel van de aardappelen, bieten en rapen die hij nog in het veld had staan door dezelfde Amerikanen vernield.

Vanaf september 1944 krijgen onze dorpen ook te maken met de Duitse V1's. Twee van die tuigen storten in Kozen neer. De eerste V1 die Kozen raakt valt op 4 september en beschadigt huizen in de Dorpsstraat. De tweede valt exact twee maanden later, op 4 november, en richt vooral schade aan in de Bergstraat.

Pierre Hasevoets meldt schade aan zijn woning in de Neercosenstraat ten gevolge van de inslag van een V1 - hij noemt die een robotbom - op circa 150 meter van zijn woning. Mogelijk gaat het hier om een V1 die in Alken of in Stevoort gevallen is. De schade aan de woningen van Leonard Nulens en Lucien Reynders in de Wijerstraat is het gevolg van de ontploffing van een V1 in het Zwarteinde in Wijer, dicht bij de grens met Kozen.

Nieuwerkerken: een radarpost, vliegtuigbommen en de razzia van 1 augustus 1944

Drie inwoners van Schelfhei geven schade aan die al op 10 mei 1940 voorgevallen is. In de loop van die dag vallen er Duitse bommen in het Mouveld. Zij beschadigen de woning van Lambert Joris en na het bombardement zit er een krater in een akker van Emiel Bangels. Bangels vergeet niet te melden dat het aan- en aflopen van nieuwsgierigen die de volgende dagen de krater wilden zien nog meer schade aan zijn veldvruchten aanrichtten. Bij de weduwe Cuypers in de Kerkstraat stelen Duitse soldaten twee fietsen. Bovendien besluit een Duitse eenheid op doortocht een weide die haar toebehoort als kampplaats in te richten. Na hun vertrek blijken de haag en verschillende fruitbomen vernield te zijn.

Nieuwerkerken zelf krijgt volgens de aangiften vanaf 11 mei met het oorlogsgeweld te maken. Florentine Vandormael van de Kerkstraat meldt dat een bombardement door Duitse vliegtuigen die dag de hagen rond een van haar percelen heeft beschadigd. Diezelfde dag trekken terugtrekkende Belgische militairen door het dorp. Bij Jozef Cuypers op de Dries nemen zij een kar mee. Jean Lavigne en zijn echtgenote hebben aan de Steenweg een herberg en een winkel waar zij kruidenierswaren en veevoerders verkopen. Op 10 mei gaan zij op de vlucht en bij hun terugkomst vinden zij hun zaak geplunderd terug. Een dag later, op 12 mei, nemen terugtrekkende Belgische militairen bij Felix Bonneux op de Dries een kar, paardengetuig en een kruitwagen mee.

Daarna komen de Duitsers het dorp in. In de loop van mei steelt een Duitse militair een fiets bij Jozef Motmans aan de Weg naar Binderveld, terwijl een Duitse eenheid die maand een twintigtal paarden een weiland van Charles Strauven van de Kerkstraat laat afgrazen en haver, hooi en stro opeist.

Dezelfde eenheid richt die maand ook schade aan fruitbomen van Charles Strauven en Urbain Joris, ook van de Kerkstraat, aan.

DOSSIER Nr. 0/600473

18/569
10 FEB. 1942

0026163

0/600473

De ondergeteekenden, Joris, Gaston wonende Kerkstraat, 102 te Gorseem en Joris, Lucien eveneens wonende Kerkstraat, 102 bevestigen dat op datum van 11 Mei 1940 door het neerwerpen van bommen door Duitse vliegtuigen volgende schade aangericht werd aan de volgende vruchten welke te velde stonden en toebehoorde aan den genaamde Bangels, Emile wonende Nieuwe steenweg, 82 te Gorseem-Schelfheide.

Eveneens werden de volgende voeders voor paarden in beslag genomen:

Namelijk: x5x

500 Kgr. hooi bedrag der schade 450 Fr.

90 Kgr. haver bedrag der schade 80 Fr.

1 are rogge werd vernietigd, x 150 Fr.

1 are aardappelen vernietigd 150 Fr.

TOTAAL: 830 Fr.

Gorseem, den 20 Januari 1942

De Getuigen,

J. Joris
Lucien Joris

De Aanvrager,

E. Bangels

Gemeentebestuur

van

Gorseem

Voor wettiging van bovenstaande handteekeningen,

Gorseem, den 21 Januari 1942

De Burgemeester,

A. J. ...

In de nacht van 27 op 28 maart 1941 lost een geallieerd vliegtuig zijn bommen boven Schelfhei. Mogelijk gaat het ook hier om een vliegtuig dat snelheid wilde maken omdat het door Duitse jagers onderscheept werd. De schokgolven van de ontploffingen beschadigden de woningen van de weduwe Hayen, Jozef Cox, van Jozef Carlens en van de familie Motmans aan de Diestersteenweg.

Toevallig zijn die nacht twee rijkswachters van de brigade van Sint-Truiden op wachtronde in Schelfhei. Dankzij hun verslag, waarvan een afschrift in het dossier van de weduwe Hayen zit, weten wij meer over wat er die nacht gebeurde. Anders dan wat uit de schadedossiers blijkt, melden zij dat vier woningen – van de weduwe Hayen, van Jozef Carlens, van Jozef Cox en van Desiré Lenaerts – zwaar beschadigd zijn, en vier andere licht beschadigd. In hun verslag schrijven de twee rijkswachters:

In den nacht van 27 op 28 maart 1941, om 23 uur 30 minuten, bevonden wij ons op dienst in de gemeente Gorseem, gehucht Gorseem-Schelfheide, wanneer onze aandacht getrokken werd door verscheidene vliegtuigen die in de lucht zweefden. Plotseling hoorden wij verschillende zware slagen die veroorzaakt waren door het ontploffen van bommen. Eenige oogenblikken later ontdekten wij de plaats waar deze gevallen waren en die was de gemeente Gorseem, gehucht Gorseem-Schelfheide. Op deze plaats vertoonde de steenweg Sint-Truiden – Herk-de-Stad een diepe trechter die bijna de heele breedte van den steenweg omvatte.

...

De genaamde Hayen Yvonne werd ter plaatse gedood. Haar broeder, Hayen Jozef, werd zwaar gewond en overgebracht naar de Sint-Annakliniek te Sint-Truiden. Grauls Elvire werd licht aan het achterhoofd gekwetst.

...

Volgens wij hebben kunnen bestatigen zijn er op een afstand van 250 meters 6 bommen gevallen, die allen ontploft zijn. Bij uitzondering van de bom die in den steenweg gevallen is, zijn al de anderen op velden en weiden gevallen, waar zij eveneens groote trechters geslagen hebben en schade hebben toegebracht aan de landerijen.

...

Rosalie Poelmans, de moeder van Yvonne en Jozef Hayen, verklaart aan de

rijkswachters: *Wij hoorden de vliegmaschinen ronken en*

terzelfdertijd het gefluit van het vallen der bommen. Wij zijn uit elkaar gesprongen, doch mijne dochter Yvonne werd ten gronde geslingerd, evenals mijn zoon Jozef. Mijne dochter werd bijna op den slag gedood en mijn zoon Jozef werd hevig gewond en schreeuwde van pijn. Wij hebben den geneesheer Ballet van Rummen verwittigd, die mijn zoon verzorgd en naar de Sint-Annakliniek van Sint-Truiden overgebracht heeft, waar deze zich nu nog bevindt. Er werd niemand anders gekwetst. Al het licht was goed verduisterd. Wij baten alhier een bakkerij en herberg uit en er zijn 300 broden van 1,8 kilo vernietigd, evenals 300 kilo meel. In mijn herberg werden ongeveer 85 liter likeur verbrijzeld. Al het huisgerief, stoelen, kasten, tafels, bedden werden verbrijzeld of hevig beschadigd.

De Duitse radar in Nieuwerkerken

Al de deuren en vensters zijn verbrijzeld. Drie karren die zich onder een bergplaats bevonden en de luxauto die zich in den stal bevond werden beschadigd. Den voorgevel, den achtergevel en stallingen werden gansch vernield, evenals het gansche dak, de zoldering en al de plafonds.

Het verslag gaat verder met verklaringen van de bewoners van de overige beschadigde woningen.

Op de grens met Herk-de-Stad en Wijer, ligt op de plek die Begijnenbos genoemd wordt een van de hoogste punten in de verre omgeving. De Duitse legerleiding vindt dit de geschikte plaats voor een radarpost, die deel uitmaakt van een ononderbroken lijn van radarposten die van Noorwegen tot Frankrijk reikt. Zodra de radar in Nieuwerkerken operationeel is, worden van daaruit onder meer de Duitse nachtjagers van het vliegveld van Brustem naar hun doelen geleid⁴.

Volgens de aangifteformulieren worden de meeste installaties in de periode van november 1941 tot november 1942 geplaatst. Een tiental inwoners van Nieuwerkerken geeft schade aan ten gevolge van het afgraven van akkers en weilanden om het terrein te egaliseren, het plaatsen van de radars en bijhorende technische installaties, de bouw van barakken voor administratie en logement, de aanleg van loopgrachten en het opwerpen van beschermende wallen.

De gedenkstee voor de slachtoffers van de verzetsactie van 8 april 1944 in Geetbets

Bij Louis Motmans aan de Weg naar Binderveld nemende Duitse bezetters in de loop van 1943 een grote voorraad materialen in beslag.

Verschillende jonge mannen van Nieuwerkerken zijn actieve weerstanders. Isidor Bamps is student en woont bij zijn ouders in de Kerkstraat. Op 3 april 1944 richten Duitse agenten schade aan de huisraad aan als zij hem in de woning van zijn ouders zoeken. Vijf dagen later is Isidor een van de weerstanders die een overval uitvoeren op het treinstation van Geetbets met de bedoeling een

postzak met rantsoenzegels buit te maken. Bamps wordt tijdens de operatie in Geetbets neergeschoten. Hij overlijdt wordt naar hospitaal in Diest overgebracht, maar overlijdt daar op 11 april⁵.

Het wedervaren van Isidoor Bamps is de prelude van de grote razzia in Nieuwerkerken in de nacht van 31 juli op 1 augustus 1944, waarbij één weerstander wordt doodgeschoten en negen anderen worden weggevoerd. Acht van hen sterven in ellendige omstandigheden in Duitse kampen⁶.

Jozef Nijns is een 24-jarige telegraafbediende. Hij is getrouwd met Eugenie Plevoets. Samen met hun 1 maand oude kind wonen zij op de Dries. Hij wordt gedood als Duitse agenten hem willen aanhouden.

Armand Bamps is de vader van Isidoor, die eerder dat jaar neergeschoten is. Armand wordt naar Duitsland afgevoerd en overlijdt op 24 december van hetzelfde jaar in het Duitse kamp van Schandelah, dat een buitenpost is van het concentratiekamp van Neuengamme in Nedersaksen.

Armands 16-jarige zoon Pierre Bamps wordt ook aangehouden. Hij overleeft de mishandelingen⁷.

Louis Borgers is de echtgenoot van Philomena Vanstraelen en woont in de Tichelrijstraat. Hij overlijdt op 17 januari 1945 in het concentratiekamp van Neuengamme bij Hamburg⁸.

De broers Maurice en Paul Meeuwissen uit de Kerkstraat overleven de kampen⁹.

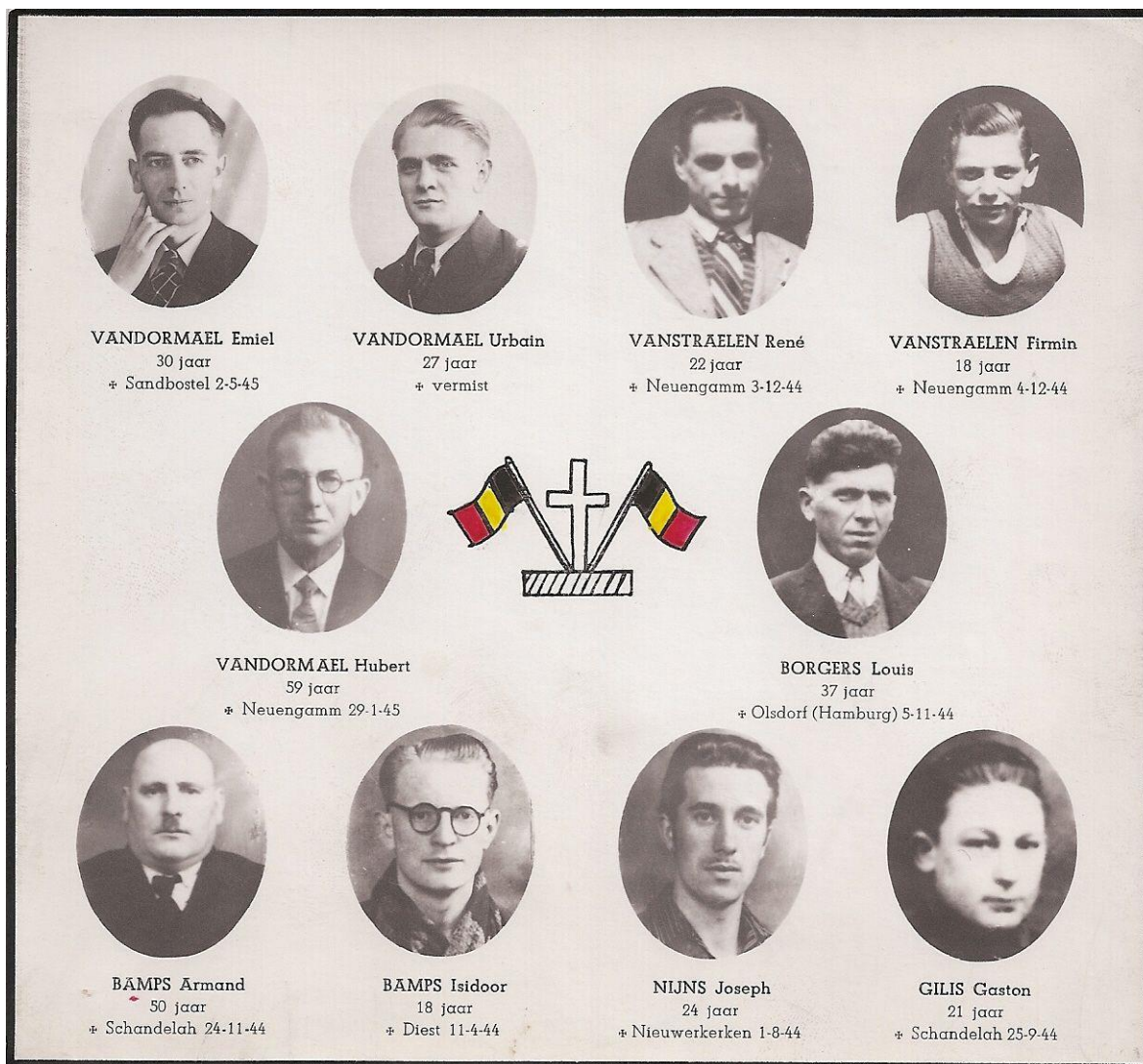
Hubert Vandormael is de 59-jarige koster van Nieuwerkerken. Hij overlijdt op 29 januari 1945 in het kamp van Neuengamme. Hij wordt samen met zijn zonen Emiel en Urbain aangehouden. Emiel is 29 als hij op 21 mei 1945 in het kamp van Sandbostel in Nedersaksen sterft. Sandbostel was oorspronkelijk een kamp voor krijgsgevangenen, maar in april 1945 huisvest het ook circa 9.500 overlevenden van Neuengamme en zijn buitenposten. Zijn drie jaar jongere broer Urbain is einde april 1945 overleden in het concentratiekamp van Ravensbrück in het latere Oost-Duitsland.

De broeders Remi (Firmin) en René Vanstraelen wonen bij hun ouders in Tichelrij. Remi is 17 als hij wordt aangehouden. Hij overlijdt op 9 december 1944 in het kamp van Neuengamme. Zijn vier jaar oudere broer René is zes dagen eerder gestorven, op 3 december 1944, in het concentratiekamp Meppen-Versen, dat dan ook een buitenpost van het kamp van Neuengamme is.

De achtste weggevoerde van 1 augustus 1944 in Nieuwerkerken is Gaston Gilis. Hij is 22 als hij op 25 september 1944, minder dan twee maanden na zijn aanhouding, in het kamp van Schandelah overlijdt. Over zijn aanhouding worden in de dossiers oorlogsschade geen gegevens aangetroffen.

Op 4 september 1944 komen terugtrekkende Duitsers door Schelfhei. Bij Isidoor Mees stelen zij twee jonge zware trekpaarden. Ook bij Pierre Carlens en bij Maria Cuypers in de Kerkstraat wordt gestolen.

Jozef Motmans, die één van de eerste inwoners van Nieuwerkerken is die met materiële oorlogsschade te maken krijgt als een Duitse soldaat in mei 1940 zijn fiets steelt, is volgens de bewaarde dossiers ook de laatste die materiële schade te betreuren heeft: in de loop van september 1944 stelen terugtrekkende Duitse soldaten zijn paard.

*Gedachtenisprentje voor de tien dode weerstanders
en politiek gevangenen van Nieuwerkerken*

Wijer: mei 1940, infrastructuurwerken, een neergestort vliegtuig, V1's en de plundering van de woning van de familie Lambrechts

Edmond Copis en zijn echtgenote baten een boerderij met een winkel uit in de Grotestraat in Wijer. Zij zijn in het voorjaar van 1940 bij de eersten in Wijer die af te rekenen krijgen met de gevolgen van de oorlogsdreiging. Van februari tot mei 1940 wordt hun hoeve gedeeltelijk bezet door Belgische militairen, die er een benzinedepot inrichten. Op 4 mei 1940 beschadigt een legervrachtwagen het poorthuis en vernielt de twee arduinstenen die links en rechts van de poort de gevels moeten beschermen. De militairen die de administratie van het depot doen, zijn bij Copis ingekwartierd, en beschadigen zes stoelen, een kapstok, twee tapijten, een tafel en een tafellaken, een luster en een wasdroger. Gedurende de dagen na de inval van 10 mei trekken Duitse militairen door Wijer en plunderen de winkel van Copis. Zij nemen er koffie, likeuren, conserven, sokken en suikergoed mee. Op 13 juli wordt zijn woning een tweede keer door Duitse militairen bezet. Zij maken van een weide van Copis gebruik om er dertien paarden te laten grazen en er oefeningen te houden. Bovendien verwonden de paarden twee vaarzen van Copis zodanig dat er op de dieren een noodslachting toegepast moet worden.

Ook Theo Van Tilt en zijn echtgenote, die aan de Grotestraat een kuikenkwekerij uitbaatten, krijgen al snel te maken met de gevolgen van de oorlog. In mei 1940 stelen Duitse militairen bij hen een fiets. Veel erger is dat in de eerste dagen na de inval de elektriciteit in de gemeente uitvalt. Daardoor vallen ook hun elektrische broedmachines zonder stroom, waardoor 19.500 broedeieren verloren gaan.

In Nieuwerkerken en Wijer wordt met verbazing gereageerd als de Duitse luchtmacht vanaf 1941 op een van de hoogste punten van Nieuwerkerken, op Begijnenbos, een radarsite uitbouwt. Naast radarinstallaties komen er barakken waarin de bemanning kan schuilen, barakken voor logement, voor het opslaan van de voorraden en voor de administratie. De radarsite grenst aan Wijer en het is dus niet verwonderlijk dat de werken die aan de uitbouw van de site te pas komen ook in Wijer gevolgen hebben. Vijf personen uit Wijer dienen bij het Ministerie van Wederopbouw een dossier in met de vraag voor een vergoeding van schade die te maken heeft met de aanleg van de radarinstallatie.

Gasparina Hendrickx verklaart dat Duitse militairen in de loop van oktober 1941 ter hoogte van haar akker de weg verbreed hebben, en daarvoor een stuk van haar land afgegraven hebben. Zij heeft een arbeider tien dagen moeten laten werken om het land weer in zijn oorspronkelijke staat te herstellen. Willem Bartholomevis van de Opperstraat verklaart na de oorlog dat twee mannen 14 dagen gewerkt hebben om zijn akker, die in de loop van oktober 1941 door Duitsers vernield is, weer vlak te maken. Jozef Vandekerkhof uit de Opperstraat verklaart veldvruchten verloren te hebben doordat de Duitse bezetters van oktober tot december 1941 op zijn land barakken en andere installaties voor de radarpost van Nieuwerkerken bouwen. Leopold Vanstraelen van de Schansstraat ziet in de zomer van 1942 een korenveld van 25 aren verloren gaan doordat de Duitse bezetters de gronden totaal onbruikbaar maakten met loopgrachten.

Pierre Tournelle en zijn echtgenote wonen in de Opperstraat. Hun woning is op 11 september 1942 bezet door Duitse militairen die betrokken zijn bij de werking van de installaties voor vliegtuigobservatie, en die volgens de aangifte van het koppel voor 2.000 frank schade aan hun woning aanrichten. Voorts hebben die Duitse militairen op 14 juni 1944 een radio gestolen. Tot slot geven zij nog schade aan omdat zij vanaf september 1942 gedurende drie jaren een perceel van 20 aren niet hebben kunnen bewerken.

Op 5 november 1943 stort een vliegtuig van de geallieerden neer in een boomgaard op Zwarteinde, die eigendom is van Gerardine Copis van de Grotestraat. De weduwe ziet daarbij hoogstambomen, een deel van de haag en een deel van de draadomheining verloren gaan.

Jozef Festraets uit de Schansstraat werkt voor de Belgische Spoorwegen in de werkplaatsen bij het station van Hasselt. Hij is een van de slachtoffers als het station op 8 april 1944 door de Amerikaanse luchtmacht gebombardeerd wordt. Gewond wordt hij naar het gasthuis van Hasselt overgebracht. Zijn kledij en alle voorwerpen die hij die dag bij zich heeft zijn verdwenen of volledig vernield. Het grootste verlies is zijn nieuwe vel, maar ook zijn schoenen, zijn jas, zijn klak, een paar sokken, een lederen tas, een drinkbus, een handdoek en een paar blokken worden door deze arbeider node gemist.

*Herdenkingsmonument voor de weerstanders van de familie Lambrechts
en provinciaal monument voor de Weerstand in Wijer*

Tijdens de bevrijdingsdagen in september 1944 worden weilanden en akkers van Emile Buckers uit de Grotestraat door Amerikaanse eenheden bezet om er geschut op te stellen. De veldvruchten op de akkers – aardappelen, bieten, rapen en raapkolen – gaan daarbij verloren en de afsluiting van de weide wordt vernield.

Een drietal maanden na de bevrijding, op 1 december 1944, wordt Wijer voor het eerst rechtstreeks geconfronteerd met de Duitse wonderwapens. Die dag stort een V1 neer in een akker bij Zwarteinde. De schokgolven die veroorzaakt worden door de ontploffing beschadigen de lemen boerderijen en woningen in de verre omgeving.

Het Duitse gevaarte is ingeslagen in de met koren ingezaaide akker van Stephanie Hendrix. Daarbij is 20 are koren verloren gegaan. Stephanie bezit twee woningen, aan het Zwarteinde en aan de Grotestraat, die beiden ten gevolge van de ontploffing beschadigd zijn.

Ook de woning met de kruidenierswinkel van Jos Gilis aan Zwarteinde is beschadigd. Alfons Menten en zijn echtgenote wonen in een lemen boerderijtje aan Zwarteinde. Zij zien ten gevolge van de ontploffing hun inboedel verloren gaan.

De familie Paesmans bezit een 30 jaar eerder verbouwde hoeve aan Zwarteinde, die zwaar beschadigd geraakt is. De V1 is deels op land van Paesmans terecht gekomen en heeft er een krater met een diameter van wel 15 meter geslagen. Na de oorlog moet de grond weer gelijkgemaakt worden en moet de bouwlaag hersteld worden.

Voorts veroorzaakt de inslag van de V1 en de daaropvolgende ontploffing nog schade aan zes woningen en inboedels aan het Zwarteinde en één aan de Grotestraat.

Op 20 december 1944 wordt Wijer voor de tweede keer opgeschrikt door de ontploffing van een V1. Deze keer komt het tuig in de boomgaard van Sidonie Vannitsen, echtgenote van Frans Wilms, in de Grotestraat terecht. Haar woning, op circa 100 meter van de plaats van de inslag, en drie boerderijen die op grotere afstand liggen, worden door de ontploffing beschadigd.

Bij wijze van besluit

Wie tijdens de Tweede Wereldoorlog ten gevolge van oorlogshandelingen belangrijke schade geleden heeft – de schade moet een bedrag van minstens 2.000 frank vertegenwoordigen – kan rekenen op een tegemoetkoming vanwege het Ministerie van Wederopbouw. In de bewaarde dossiers van de directie Hasselt van het Ministerie zitten 150 dossiers die betrekking hebben op schadegevallen in de dorpen die nu Nieuwerkerken vormen.

Uit die dossiers blijkt dat de mensen van Binderveld, Kozen, Nieuwerkerken en Wijer tijdens de oorlog verschillende keren met de gevolgen van het oorlogsgeweld te maken krijgen. Tijdens de mobilisatie wordt er schade aangericht aan de hoeve van Edmond Copis in Wijer en er zijn dossiers over fietsdiefstallen die aan gemobiliseerde Belgische militairen toegeschreven worden.

In de kuikenwekerij van Theo Van Tilt in Wijer is de schade aanzienlijk als op 10 mei de elektriciteit uitvalt en duizenden broedeieren verloren gaan. Voorts krijgen de dorpen te maken met de gevolgen van de gevechten van de eerste dagen van mei en met de ongemakken die oprukkende en terugtrekkende troepen met zich brengen: opeisingen van fietsen en andere vervoermiddelen en vernielingen en opeisingen tijdens inkwartieringen.

Vanaf oktober 1941 krijgen vooral de mensen van Wijer en Nieuwerkerken te maken met Duitse militairen die de radarpost in Nieuwerkerken uitbouwen en bemannen, en met de opeisingen die daaraan te pas komen.

Zware schadegevallen zijn dikwijls het gevolg van onbedoelde luchtbombardementen. In maart 1941 lost een geallieerd vliegtuig zijn bommen boven Schelfhei. In november 1943 stort in een boomgaard op Zwarteinde in Wijer een geallieerde bommenwerper neer. In augustus 1944 richten de bommen van een voor zijn achtervolgers vluchtende geallieerde bommenwerper veel schade aan in Binderveld.

Op 8 april 1944 wordt Isidoor Bamps van Nieuwerkerken tijdens een verzetsactie in Geetbets neergeschoten. Hij overlijdt op 11 april. Op 12 juni van dat jaar halen Duitse politiemensen de woning leeg van de familie Lambrechts in Wijer, die actief is in het verzet. In mei en juni betalen verschillende familieleden met hun leven voor hun verzetsactiviteiten.

In de nacht van 31 juli op 1 augustus 1944 vindt in Nieuwerkerken de meest traumatiserende gebeurtenis uit de oorlog plaats: een Duitse razzia en de wegvoering van een groep mannen die

verdacht worden van medewerking aan de weerstand. De meesten van hen zien hun familie niet meer terug en sterven in Duitse kampen.

Tijdens de bevrijding, die voor onze dorpen op 6 september komt, wordt er vooral schade aangericht door Amerikaanse soldaten die er hun kampen opslaan. Terugtrekkende Duitsers nemen fietsen in beslag.

Na de bevrijding blijven onze dorpen niet van materiële schade gespaard. Nu zijn het de Duitse V1's die het land teisteren. De eerste valt al voor de bevrijding, op 4 september 1944, in Kozen. Op 4 november wordt Kozen een tweede keer door een Duitse raket getroffen. Op 1 en op 20 december stortten in Wijer twee V1's neer.

---

¹ Dit artikel is het resultaat van een cursus Historisch artikel schrijven, ingericht door Heemkunde Nieuwerkerken in februari en maart 2022. Deelnemers waren Josiane Carlens, Eddy Cox, Valère Grauwels, Rombout Nijssen, Mario Raeymaekers, Etienne Vanoirbeek en Ludo Vanrusselt. De resultaten van dit onderzoek werden ingevoerd op de website Onder de radar van het provinciebestuur van Limburg. Het verdient aanbeveling dit artikel te lezen terwijl je op je computer deze website opent, klikt op de kaart en op de meldingen in Nieuwerkerken inzoomt: www.onderderadar.be.

² Van Tilt diende al in 1940 een aangifte van de door hem geleden oorlogsschade in bij het Ministerie van Financiën. Verkeerdelijk ging hij er van uit dat hij daarmee alles gedaan had wat nodig was om zijn rechten te vrijwaren en aanspraak te maken op een vergoeding. Pas omstreeks de jaarwisseling 1959-1960 realiseerde hij zich dat het toch wel erg lang duurde voordat hij van de Administratie voor Wederopbouw iets vernam.

³ De gegevens voor dit artikel komen uit de dossiers oorlogsschade die bewaard worden in het Rijksarchief te Hasselt.

⁴ L. Schepens, De Tweede Wereldoorlog 1940-1945. Groot-Nieuwerkerken. De luchtverdediging Raum 6, radarsite Nieuwerkerken, Nieuwerkerken, 2016, 120 p.

⁵ G. Leus, Dramatische overval op station te Geetbets (8/4/1944), in *Nooit meer oorlog. Verzetslui, oud-strijders, werkweigeraars... 1940-1945 in groot Nieuwerkerken. Een poging tot reconstructie*, Nieuwerkerken, z.d., p. 5-16.

⁶ G. Leus, Razzia te Nieuwerkerken (1/8/1944), in *Nooit meer oorlog. Verzetslui, oud-strijders, werkweigeraars...*

1940-1945 in groot Nieuwerkerken. Een poging tot reconstructie, Nieuwerkerken, z.d., p. 17-20; M. Vanmuysen, Razzia te Nieuwerkerken, in *Idem*, p. 21-33.

⁷ P. Bamps, N° 44796. Het verhaal van een weggevoerde, Nieuwerkerken, 2012, 15 p.; W. Boffin, Bamps Pierre Nieuwerkerken, in *Nooit meer oorlog*, Nieuwerkerken, z.d., p. 34-38.

⁸ W. Boffin, Was de aanhouding van Louis Borgers een toeval? in *Nooit meer oorlog*, Nieuwerkerken, z.d., p. 47.

⁹ W. Boffin, De arrestatie van Paul en Maurice Meuwissen, in *Nooit meer oorlog*, Nieuwerkerken, z.d., p. 46.

¹⁰ Familie Lambrechts tijdens WO II, Nieuwerkerken, 2012, 32 p.; W. Boffin, Wie was René Lamrechts ?, in *Nooit meer oorlog*, Nieuwerkerken, z.d., p. 49-55.

MIJN EERSTE TOCHT DOOR DE BROUSSE

Door Pater Edgar Cuypers

Brochure uitgegeven ter gelegenheid van het 60-jarige priesterjubileum van Pater Edgar Cuypers. Uitgegeven door "Heemkunde NWK" en "Heemkunde Groot St-Truiden". Ten voordele van de ontwikkelingswerken van Pater Edgar Cuypers, missionaris.

Beste lezer,

In je handen heb je het verhaal dat P. Edgar schreef over zijn eerste tocht door de brousse.

Het is niet geschreven tijdens die tocht zelf. Dat kan je opmaken uit enkele tekstdelen. Wel is het verhaal aan het papier toevertrouwd na een aantal voettochten, safari's (swahiliwoord!), in de brousse. P. Edgar ziet veel dingen nog met verwonderde ogen en hij beschrijft heel mooi.

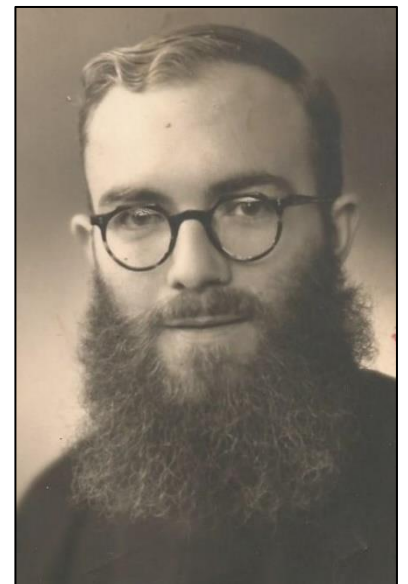
Dat was ook wel nodig: in die tijd mocht de pater maar ééns in de zeven jaar naar huis komen. Wat hij dus in Congo zag en deed, schreef hij neer in de talloze brieven die hij naar familie en vrienden stuurde. Omdat er in die tijd nauwelijks sprake was van fotografie konden zijn lezers zich het best een idee vormen over het leven in Congo aan de hand van mooi beschrijvende verhalen.

Zo is dat ook in dit verhaal, veel dingen zijn haast visueel weergegeven. Bovendien kan je uit zijn manier van vertellen, zijn woorden en sommige typische uitdrukkingen opmaken dat hij van Nieuwerkerken was en dat hijzelf als jongere vaak tijdens de zomermaanden op de stoep of tijdens de wintermaanden thuis bij de haard naar vertellende ouderen had geluisterd.

Zo een broussetocht had heel wat voeten in de aarde, er kwam echt heel wat bij kijken. Geloof me vrij dat het niet zomaar een uitstapje was. In veel gevallen was de pater dan drie volle weken onderweg van het ene dorpje dichtbij tot het meest veraf gelegen van zijn missiepost dat op zijn beurt ook weer tot soms honderd kilometer van de centrale post en prokuur in Butembo lag.

In dit verhaal mogen we ervan uitgaan dat P. Edgar vertrekt vanuit Muhangi, +/- 25 km vogelvlucht ten zuidwesten van Butembo en zowat vijf kilometer ten noorden van de "mustari wa usawa" d.i. de evenaar.

Waarom gingen die tochten altijd over paadjes? Wel, omdat in de weinige jaren dat België Congo in het bezit had, van 1908 tot 1960, ons land niet in staat was een land dat tachtig maal groter was van

een goede wegeninfrastructuur te voorzien. En zeker niet als het in die periode ook nog eens betrokken was in twee wereldoorlogen.

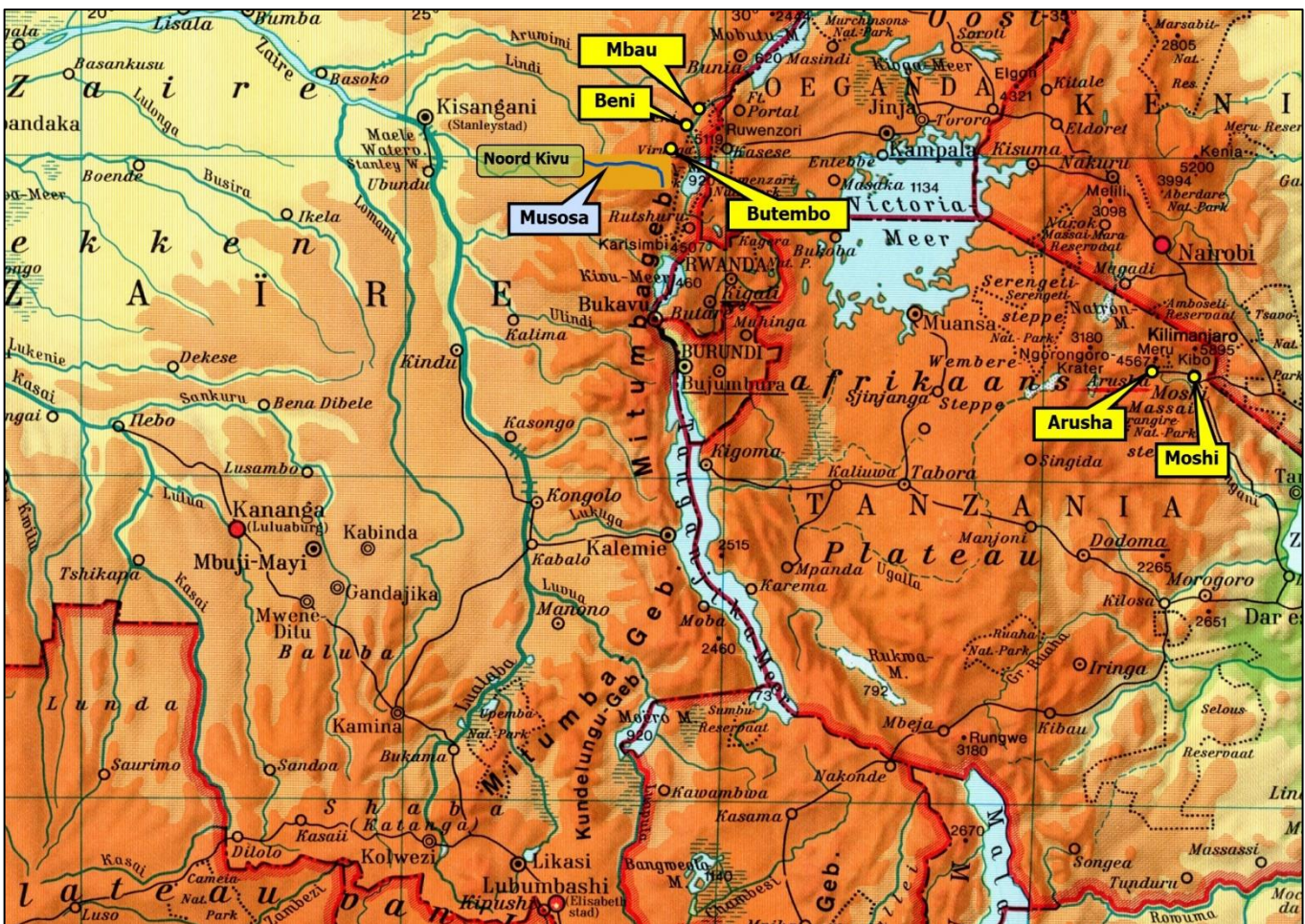
Dat die paden altijd bergop-bergaf liepen kon niet anders in een oud vulkanisch gebied waar de ene berg tegen de andere geschurkt zit. In de dalen was het vochtig en koud, de zon geraakte er niet, op de flanken en boven op de bergen was het droger, warmer en ook gezonder. En, ook belangrijk, daar is minder last van muggen.

Misschien vraag je je af waar P. Edgar overal gewerkt heeft. Wel, dat is in hoofdzaak in het bisdom Beni-Butembo. Dat ligt op de evenaar in het oosten van Congo. De meest afgelegen posten waar hij werkte waren Mbau in het noorden bij de pygmeëën en Mbingi, de meest zuidelijke waar de boerderij was die het bisdom van vlees voorzag.

De pater was niet alleen missionaris-parochiepriester, hij was ook onderwijsinspecteur en samen met broeder Maurice Hex van Schalkhoven, bouwer van scholen en sanatoria.

Later, vanaf de jaren 90 werd hem gevraagd de taak van aalmoezenier van de VN-gevangenis van Arusha in Tanzania op zich te nemen. Dat heeft hij gedaan tot de laatste dagen van zijn leven, is dan teruggekeerd naar Congo waar hij stierf en waar hij naast de ingang van de kathedraal van Butembo is begraven.

Veel leesgenot gewenst,
Omer Vanstraelen

Kaart van Congo en Tanzania met de aanduiding van de voornaamste plaatsen waar P. Edgar verbleef

MIJN EERSTE TOCHT DOOR DE BROUSSE

't Is nog vroeg in de morgen. De zon staat amper boven de bergen van Muhangi en de dalen hangen nog vol met slierten van nevels. Onze koffers staan startensklaar en 8 stevige boys hijsen ze op hun kop. Een kruiske van P. Leo die ons een vruchtbare tocht wenst, een laatste bezoek aan O.L.Heer in het H. Sacrament om zijn zegen over onze reis af te smeken, en daar gaan wij onze dragers achterna. Met de lange pelgrimsstok in de hand en onze zware schoenen met nagelkoppen beslagen, gaan we, ik althans, het onbekende tegemoet. We volgen, P. Gerwin en ik, eerst de grote weg die langzaam naar beneden gaat. In de verte steekt de Muhola zijn beboste kop omhoog, ver boven het dal, dat zich tussen ons en hem uitstrekt, als een weide met struiken en molshopen. Maar wanneer wij daar later zullen voorbijkomen, zien wij dat de struiken bossen zijn en de molshopen niet te versmaden heuvels. Een hele uittocht is het. We gaan op de "trek" zouden de Zuid-Afrikaanders zeggen. Inderdaad zo is het, want wij hebben al het nodige bij, om gedurende 17 dagen ver van alle beschaving te gaan leven bij de zwarten.

We verlaten nu de grote weg en volgen het voetpaadje dat snel links afbuigt en naar beneden slingert. Onze wandelstok en nagelkoppen komen ons nu goed van pas, want de paadjes zijn alles behalve asphaltwegen. Ge moet niet vergeten dat wij hier in een bergland zitten en 100 meter vlak is hier een zeldzaamheid. Wanneer het dan geregend heeft en vooral in de diepten waar het altijd vochtig is zijn de klimmende of dalende paadjes dan ook vaak glibberig en helemaal uitgehold door de regens.

Daar in de diepte zien we onze dragers. Ze zijn nog fris, vertellen een kwinkslag of roepen op mekaar, want in de brousse ziet men vaak alleen zijn onmiddellijke voorganger. Niet altijd is er plaats voor twee personen naast elkaar en zijn de pistes breed genoeg dan nog lopen de zwarten gaarne in ganzenpas. Voorop gaat de man die onze klederen en persoonlijke benodigdheden draagt, als brevier, zeep, een paar boeken, reserveschoenen enz... De volgende heeft ons draagbaar altaar op het hoofd. De twee volgenden hebben meer dan genoeg aan onze bedden. De parabel van het evangelie moet voor onze zwarten niet de minste verwondering baren. Dan komt er een die, in een mand op zijn rug, onze aardappelen, groenten en wat fruit heeft. Daarop volgt onze wandelende keuken. De laatste heeft het grootste maar niet het zwaarste pak, nl. onze toeklappende tafel en lange stoel. Ieder heeft zijn pakje eten, bonen of bananen bij, dat aan hun schouder bengelt of boven op het koffer ligt. Vlak achter ons aan loopt onze kleine misdienaar met onze lantaarn en een kruikje fris water om de dorstige kelen op tijd en stond te laven. Sommige dragers, die een hemd of een oude jas rijk zijn trekken ze uit, want ze beginnen stilaan warm te krijgen. Geboren trekkers en wandelaars zijn de zwarten. Geen blanke kan ze bijhouden en wanneer wij straks blij zullen zijn ons wat te kunnen uitrusten, hervatten zij weer de reis naar huis terug, soms uren ver.

We zitten nu op een hoogte van ongeveer 1200 m en nog altijd gaat het naar beneden. Ginds in de verte zien we ons einddoel liggen op 1800 m hoog, en weldra gaat dan ook de klimpartij beginnen. Nog niet voor goed echter. Daar gaan we weeral de dieperik in, nog verder dan daar straks. Zo gaat dat nog verschillende malen op en af en de Witte zou meer dan eens hebben uitgeroepen : "Weeral ien bloes¹", maar stilaan neemt het klimmen toch de bovenhand.

Deze morgen stond de zon in een spattenloze hemel, maar ondertussen is het betrokken weder geworden en de regen dreigt. De vrouwen die op het veld werken roepen ons toe: "Haast U Pater, de regen² zal U doden." Zij zelf blijven nog rustig doorwerken, om straks als verzopen katten thuis te komen. Want om wat regen geven zij niet veel.

¹ 's Morgens vroeg kan het in de bergen onder vrij dichte begroeiing erg fris zijn. Een bloes kan je dan best verdragen.

² Die regens zijn echt koud. Zoals overal in de bergen kan het weer snel omslaan.

In de barza

Moeizaam gaat het naar boven en bij iedere uitademing laten onze boys een fluitend geluid horen, ten teken dat het moeilijk gaat. Daar vallen de eerste druppels. We zijn toch bijna boven en tussen de bananenbomen zien wij reeds de eerste hutten van Kinrayambro. Was de eerste regen welkom op ons verhitte lijf, dan haasten wij ons nu om in het dorp en onder dak te zijn. Even gekeken waar de barza zich bevindt, en wij er naar toe. We bukken ons even en we zijn binnen, in het droog.

De barza, (gewoonlijk zijn er twee, één bij het begin, en één bij de achterkant van het dorp) is een grote hut met twee ingangen, waar de mannen de meeste tijd van hun leven slijten. Het is de vergaderplaats waar alles wordt besproken, wat van kortbij of veraf maar enigszins in hun belangensfeer is betrokken. In de barza wordt geen vrouwvolk toegelaten, zij die dit verbod overtreedt, moet als boete een kip betalen, zei een oude. "Kuti" klinkt onze groet. "Eyehe" is het wederwoord. Geen nieuws is goed nieuws. Gauw loopt er ene weg door de regen en komt terug met twee lage stoeltjes, de enige die er in heel het dorp zijn, want voor hen zijn wij voorname bezoekers.

Wat is er zo al te zien in die ronde hut van een meter of 3-4 diep? In het midden op de grond hebt ge tussen een drietal kopdikke stenen het hart van de barza. Voor het ogenblik is het niets dan smeulende as, straks is het een knetterend vuurtje, dat vooral 's avonds een spookachtige gloed werpt op de in kring neergehurkte zwarten en het wit van hun ogen, en het ivoor van hun tanden leven doet. Een aantal houten blokken liggen achteloos in de hut verspreid, het zijn de stoelen. Dan staan er nog een paar lege, holle plantenstekken tegen de wand aan. Straks zult ge weten waarvoor ze dienen. In de wand zijn een of twee kleine openingen aangebracht om de rook gemakkelijk naar buiten te laten, alsook een paar uitgebouwde bergplaatsen om een pijp of een inlands glas (een uitgeholde vrucht) in weg te zetten. Tegen het zwart berookte en glimmende gebint hangen immer en altijd enige pakken sorgho te drogen. Sorgho moet namelijk dienen om hun bier te alkaliseren. En een pintje drinken, ja, dat doen ze gaarne. Dat is zo de hele inhoud.

Buiten giet het met emmers. Ik kijk al eens ongerust naar boven of ons strooien dak nog niet begeeft. Een oude zwarte heeft het vuurtje al wat aangewakkerd en er wat droog hout opgelegd. Ondertussen zijn er nog een paar komen aanrennen met een groot bananenblad boven hun hoofd, dat uitstekend dienst doet als regenscherm. Na ons gegroet te hebben komen ze kort bij het vuur gekropen. Ze willen natuurlijk weten waar we vandaan komen, hoe we het stellen waar we naar toe gaan, enz.... Plots zegt P. Gerwin: "Vuli hayi?". "Waar is hij?" U denkt wellicht dat met die "Hij" de chef bedoeld wordt? Die "Hij"³ is echter heel iets anders, en sommigen lachen luid terwijl de ouden eens monkelen. Het antwoord luidt: "Hij is weg". Nu is het de beurt van de Pater om eens schalks terug te lachen, wat de vrolijke stemming tot uitbarsten brengt. Die "Hij" is nl. niets anders dan het bananenbier, waar ze wel een beetje te veel van houden.

Het duurt niet lang of ze vragen een beetje tabak. De Pater haalt een pakje oude, zware Semois uit zijn zak en geeft hen een greep. Een pijpenkop komt voor den dag. De Pater neemt hem over en begint hem goed vol te proppen en doet alsof hij de tabak heel hard aanduwt, wat hen doet lachen,

---

³ "Hij" werd met een ietwat speciale toon uitgesproken en iedereen, behalve vrouwen en kinderen, wist waarover het ging. Pombe, arak of mandarakwa werd niet uitgesproken want dat mocht eigenlijk niet gemaakt worden. Daarom trokken een klein aantal mannen diep in het bos om daar hun drank te brouwen. Die werd in grote kalebassen door sterke mannen op het hoofd naar het dorp gebracht. Die kalebassen zijn grote vaten die bestaan uit de gedroogde schaal van de kalebasvrucht en die kan tot 30 liter inhoud bevatten. Brouwerijen zoals wij die hier kennen waren er niet in de streek, wel in Kisangani. Maar de camions die daar bier gingen halen waren soms een maand onderweg. De blonde bieren zoals Simba, de Tembo en de Stanor waren wel van superieure kwaliteit, voor de zwarten echter onbetaalbaar.

want zij zelf leggen maar een heel klein beetje ineens in hun pijp. Nu halen zij een van die lange holle stengels bij en steken er de pijpenkop in. Ze leggen er een gloeiend houtskooltje op en zijn aan't smoren. Één lange trek aan de pijp, ge zoudt wel zeggen dat ze de damp tot in hun tenen willen trekken, en dan komt een echte wolk door neus en mond naar buiten. "De Paters roken zware tabak" zegt een oude, terwijl hij de pijp verder geeft, die nu van mond tot mond gaat. En P. Gerwin heeft lol, wanneer hij de zwarten ziet snuiten trekken; zij zelf steken hun arm uit om nog eens te mogen trekken, dat doet hun deugd.

Intussen heeft het opgehouden met regenen en we vertrekken verder.

Aankomst in het dorp

Een paar zwarten vergezellen ons een eindweegs. De beleefdheid vereist dit. Ginder boven ligt onze pleisterplaats. Deze maal is het een huis in steen, de meeste keren echter is het een simpele hut. Daar horen we een langgerekt geroep: "Jambo Padirilli..." Het is een groep christene vrouwen, die bezig zijn het bos te ontginnen, om nieuwe velden aan te leggen. Ze hebben ons gezien, wuiven met de hand en roepen ons luidkeels hun goeden dag toe, in hun Kongolese uitbundigheid.

Bij de ingang van het dorp staat een hele groep zwartjes. Als ze ons in de verte zien aankomen, gaan hun handjes al de lucht in en schreeuwen ze "Daar zijn ze". Want ze wisten al lang dat we zouden aankomen. Hier in de brousse gaat alle nieuws met een verbazende snelheid van mond tot mond en van dorp tot dorp⁴. Is er iemand weggeweest dan zal hij in de barza zijn hele reis van naald tot draad en in geur en kleur met overvloed van gebaren vertellen, zonder het minste te vergeten. Verschillende van de zwartjes zijn intussen al weggelopen. De blanke is nog iets heel vreemds voor hen en velen hebben er schrik van. Is de chef in het dorp, dan komt bij ons groeten en de katechist komt al gauw aanlopen met een paar stoelen, die ze bij de blanken hebben afgekeken en goed nagemaakt. "Zijt ge moe?" vragen onze dragers, die languit in het gras liggen uit te blazen. Op ons bevestigend antwoord schudden ze twijfelachtig het hoofd, "En ge hebt toch niets gedragen!" - "En mijn stok dan" zeggen we. Daarop schieten ze allen in hun lach. Hunne lachspieren komen niet zo moeilijk in beweging als de onze, moet ge weten. Nu komen ze nader want ze weten dat ze een paar franks. Krijgen en een sigaret. Daarna kuieren ze stilletjes naar huis. Tijd hebben ze in overvloed.

Veel volk is er niet in het dorp. Enkel wat schoolkinderen en grijsaards. Soms wordt de tamtam geslagen, om diegenen die in het veld of in de Matonge⁵ zitten, van onze komst op de hoogte te brengen. De mannen zijn op reis of aan het werk. De vrouwen zitten van 's morgens tot 's avonds op het veld, samen met hun kleine kinderen, die hen nooit verlaten. Ook de kip gaat met de kuikens in een korf mee naar het veld en ook wat houtskool op een bananenblad om een vuurtje aan te leggen.

De keukenpiet zet de tafel klaar, slaat onze bedden op en begint de noen klaar te maken. Tussendoor zorgt hij gauw voor een armvol, liefst droge en dorre bananenbladeren, waar hij misschien beter op zal slapen als wij op onze broussebedden. Enkele zwarten zorgen dat wij brandhout hebben en daar komt al 'n hele karavaan kleine meisjes met water aangedragen. De chef heeft ze naar de bron gestuurd, en nu komen ze terug, ieder met een pannetje vol water op het hoofd⁶, of met een soort kroeg op de rug gebonden. Ze gieten het water in een uitgeholde boomstam, die als waterkuip dienst doet.

⁴ Nieuws verspreidde zich het snelst via de tamtam waarvan de roffel vele malen weerkaatst wordt door de bergflanken.

⁵ Brousse.

⁶ Daarom droegen zij een gevlochten ring op het hoofd, iets wat wij hier kenden als een "VROENK".

Zo gauw als de boy met onze dampende soep komt aandragen, trekken de ouden zich terug, want het is onbeleefd de blanke te blijven aangapen wanneer hij bezig is met eten. De kleinen worden dan ook door de ouden weggejaagd, voor niet lang echter, want de nieuwsgierigheid is hen toch te sterk af en achter hoek of kant staan ze te loeren wat blanken toch allemaal met stokjes zitten te eten. Stilaan komen ze dichter en dichter tot de hele deur vol staat en achter ieder gaatje of spleetje van de hut gluurt er één of meer spiedende en begerige ogen. Onwillekeurig kwamen mij de eerste dagen van de bevrijding voor de geest. Deden wij ook zo niet tegenover de rijke Amerikaanse soldaten? In den namiddag komen dan de katechisten⁷ van de omliggende dorpen met hun katechumenen die verlangen gedoopt te worden. Het schrift van de katechist wordt opengeslagen. De Pater kijkt eens gauw na of ze dikwijls de katechismus hebben bijgewoond (600 maal), en dan worden ze ondervraagd. Akte van berouw? Hoeveel goden zijn er? Wat is het doopsel? Is Jezus Christus God en mens? Enz... Komt het antwoord prompt bij de jongeren, dan zijn er van die oudjes... ja, hun geheugen is geloof ik, al lang toegegroeid. Niettegenstaande hun goede wil en hun vurig verlangen om gedoopt te worden, moet P. Gerwin beroep doen op al zijn goedheid, die nochtans niet klein is, om ze toch 10 op 20 te geven. Degenen die lukken krijgen een briefje van de Pater en mogen dan voor 6 maanden naar de missie komen om daar door de paters onderricht te worden en eindelijk het doopsel te ontvangen.

Rond 5u komt er meer beweging op de paadjes die naar het dorp leiden, en de ene na de andere komen ze thuis van hun werk. De katechist slaat de trom en rond half zes, bij het ondergaan der zon, komen de christenen samen voor het avondgebed. De vrouwen die het meel aan 't voorbereiden zijn leggen hun stamper even neer. Neergeknield op een stuk hout of op een bananenblad antwoordt groot en klein stichtend op de gebeden van de katechist, terwijl de heidenen van ver staan toe te kijken. Dan is het etenstijd, "de" maaltijd van de dag voor de zwarten, en wanneer na een kwartiertje de kleintjes terug bij ons zitten, dan is hun buikje wel eens zo dik als te voren, zodat ge er werkelijk een vlooike op zoudt kunnen kraken⁸.

't Is gauw donker in Kongo. Nacht en dag duren ieder 12 uur. Om 7 u. 's morgens is het voor hen 1 u. van de dag, en om 7 u⁹ 's avonds is het voor hen 1 u. van de nacht. We steken onze lamp aan en het zijn kreten van verbazing wanneer ze het schelle licht zien¹⁰. Er wordt wat gepraat en gelachen. Ik heb verwonderd gestaan hoe zelfs de jonge kinderen, die nooit naar school gingen, de mooie inlandse spreekwoorden kennen. Ge hoeft slechts het eerste woord uit te spreken en onmiddellijk voegen ze er al lachend de rest aan toe. Hier zijn er een paar: "Het kuikentje dat niet schreeuwt, geraakt niet uit de schelp." "Iets zeggen tot degene die niet begrijpt, is de vrucht leggen in een mand zonder bodem". "De rivier heeft geen vrienden, daarom zet ze ook 's nachts haar tocht voort." Even later haal ik mijn mondharmonica voor de dag en speel enige godsdienstige liederen die ze kennen, en dadelijk zingt heel de jeugd dat het davert, want ze kunnen hun trechter nogal open zetten. De ouden zijn wel eens komen zien, maar zitten nu weer bij hun vuurtje, en wanneer wij rond half tien gaan slapen, blijven zij nog lang voortpraten in hun hutten. We gaan nog even een luchtje scheppen en ons avondgebed doen. Het is bijna zo klaar als over dag. Een grote maan hangt in de hemel te glanzen, een maan die inlanders onweerstaanbaar aantrekt. Rondom ons in de verte horen we het nu eens slepend, dan weer huppelend roffelen van de tamtam. Nu wordt er gedanst, doorheen de ganse brousse. Een enkel gevoelen maakt zich onweerstaanbaar van ons

⁷ Katechisten waren mannen die een opleiding gekregen hadden die hun in staat stelde in beperkte mate de geloofsleer te vertellen en gebedsdiensten voor te gaan in hun dorp. Later heeft P. Edgar in Butembo een echte katechistenschool opgericht waarin getrouwde mannen als intern gedurende 30 weken een opleiding van katechist kregen. De hele dorpsgemeenschap van de man droeg daar financieel toe bij en engageerde zich de thuisgebleven echtgenote te helpen bij de opvoeding van de kinderen en het werk op het veld. Dit systeem van katechistenvorming heeft later wereldvermaardheid gekregen.

⁸ Dit is een uitdrukking die vroeger in Nieuwerkerken werd gebruikt als iemand gegeten had en zijn buik gespannen stond.

⁹ Om 18u15 valt de duisternis.

¹⁰ De aladdin petroleumlamp met wick en 'gloeikous' gaf een sterk wit licht.

meester, het is de grote, onmetelijke rust die als een wijding om dit wijde, woeste berglandschap hangt. Benevens de tamtam beheerst een enkel geluid de nacht van Kongo, nl. het getsjirp der krekels. Maar hier in de bergen is er nog wat anders. 't Is alsof er in de verte een trein voorbijrolt. Een geluid dat echter nooit verzwakt, maar altijd geheimzinnig eender blijft. 't Zijn de wateren van de bergrivier, die over de rotsen huppelen, "die nergens blijven overnachten, daar zij toch geen vrienden hebben", en in hun helder water het Zuiderkruis weerspiegelen, dat zijn zegenende armen over de nacht van Afrika strekt.

De dorpsmuzikant

Het is genoeg bekend hoe gaarne onze zwarten dansen. De dans is voor hen een gelegenheid om al hun diepere gevoelens op hunne manier te uiten. Ze hebben een fijn gevoel voor ritme en maat. Zo zag ik eens een kleine jongen van een jaar of 4, 5 op een geveld boom zitten, terwijl zijn handjes op de stam sloegen op het ritme van de tamtam. Onze Europese muziek en instrumenten laten hen koud, spreken niet tot hun gemoed. Laat echter een primitieve dans afdraaien op een grammofoon, dan ziet ge hun ogen schitteren en komen hun ledematen en heel hun lichaam instinctmatig in beweging.

Op een avond zaten we met de zwarten te praten in een hut, toen ik de klank van een snaar meende te horen. Ik had als muziekinstrument bij de zwarten nog niets gezien buiten de trommel, de fluit en een tokkelinstrument, gemaakt uit ijzeren plaatjes van verschillende lengte en vastgemaakt boven een klankbord (een holle vrucht). Op onze vraag kwam de muzikant een kleine serenade geven. Tot mijn verwondering zag ik een snaarinstrument, dat heel wat gelijkenis vertoonde met viool of banjo. Een klankbord met twee snaren slechts, die evenwel niet naast maar wel boven elkaar stonden, en naar believen konden worden gespannen. Alles gemaakt uit hout en vezels.

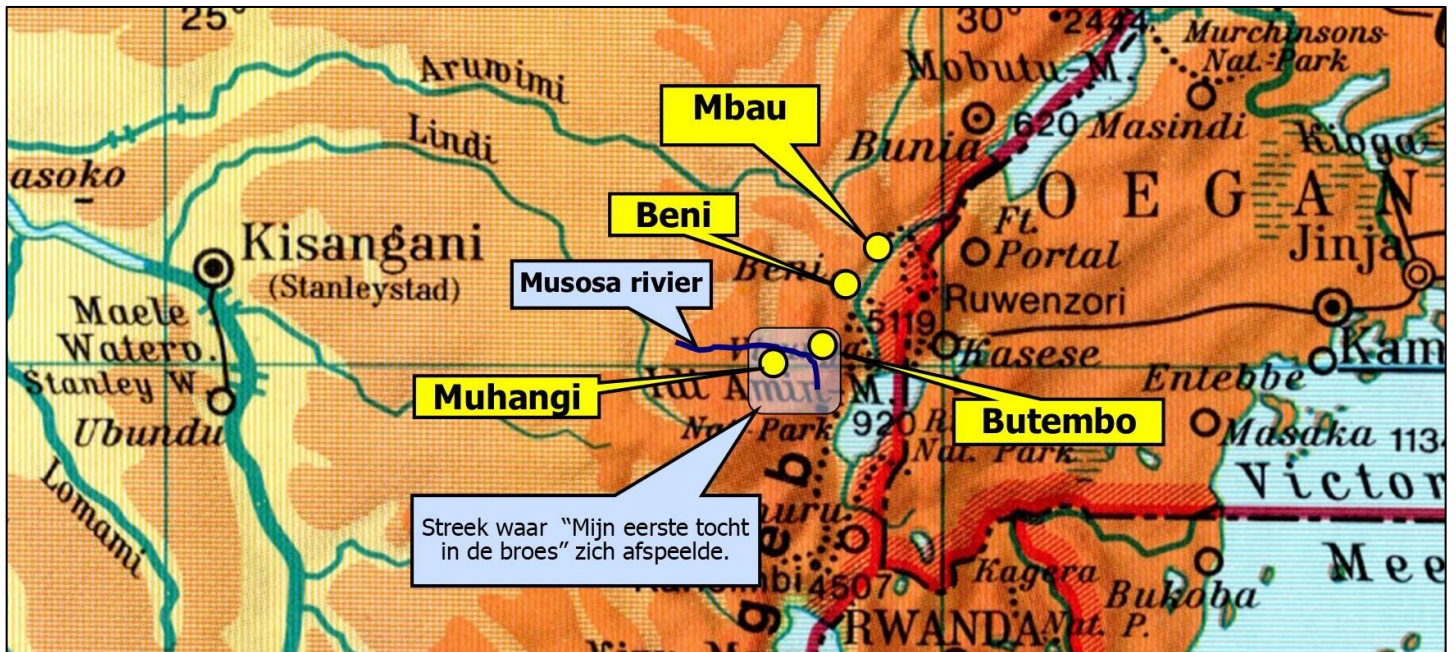
Een stoeltje wordt bijgeschoven en hij begint te tokkelen. Altijd hetzelfde deuntje, dat uit niet meer dan een vijftal noten bestaat. We vragen hem van ook een liedje te zingen. Na wat aandringen begint hij dan toch. Zijn zoon begeleidt hem met de tamtam, die met het vlak der handpalmen wordt geslagen. Onwillekeurig had ik die handen in het oog, die in ongestadig tempo nu weer eens traag dan zacht, dan weer snel en hard, onvermoeibaar en licht als aan een klavier speelden. Steeds op dezelfde toon zong de oude, bebaarde zwarte, met nu en dan een originele variatie, de blik in de verte verloren onder het op en neer deinen van heel zijn lichaam. Wat hij zong verstond ik niet. Wellicht een oude overlevering van zijne voorvaders, over het bos, het water, het bier. Na drie, vier strofen kwam steeds meer hetzelfde, korte, klagende refreintje terug. Nu zwijgt hij weer een paar minuten en tokkelt maar verder, om dan weer in te vallen en voort te gaan met zijn lied zonder einde.... Want werkelijk op datzelfde melodietje kunnen ze gemakkelijk een half uur blijven zingen. Rondom in het halfduister stonden de anderen roerstil te luisteren en gaarne zouden ze wel een ronde gedanst hebben. Maar het is slapenstijd en ze willen de rust van de Pater niet storen.

Onder 's konings geleide door bos en savanne

Voor de minnaars van de vrije, wilde natuur is er hier gelegenheid tot wandelen en bewonderen. In ons vikariaat hebt ge zowel het grote equatoriale woud, als het galerijwoud¹¹, de naakte vlakke en de savanne. Niet vergeten echter dat, wanneer men meer dan 2, 3 uur gemarcheerd heeft, de natuur van haar schoonheid en aantrekkingskracht begint in te boeten.

---

¹¹ Galerijwoud is bos dat zich weerszijden van een rivier uitstrekt.

Op één van onze tochten werd ons de grote eer gedaan, begeleid te worden door de koning¹² zelf van de streek. Als kenteken droeg hij een muts van zwartrood apenstaartje, een lans eveneens met apenhaar versierd en een ivoren hoorn om de hals.

Toen onze dragerskaravaan klaar was, blies hij even op zijn galmende hoorn, groette ons ten teken van vertrek en nodigde ons uit hem te volgen. Het voetpaadje drong onmiddellijk het woud binnen en kronkelde onder de bomen en tussen de wortels door naar boven. Het leek mij dat onze dragers er ietwat weigerachtig tegenover stonden deze morgen. Maar ik wist nu al waarom. Het zou een zware tocht worden, al duurde hij maar 2 uur. We beklimmen een steile helling. In alle moeilijke kronkelingen slingert het paadje zich doorheen het woud. Het is van op te passen en niet te veel rond te kijken om niet te struikelen, want wortels van alle dikten versperren de weg. Bijna onmogelijk om enkele meter verder het bos in te geraken. Men moet wel zaag en bijl hebben om er door te kunnen. Woudreuzen met natuurlijke steunbogen beneden aan hun stam, bijna als de veren aan het uiteinde van een pijl, heffen hun trotse kruin boven alles uit. Anderen door de bliksem en de jaren geveld, werden als het ware in de armen van hun broeders opgevangen, of liggen gans ten gronde in het struikgewas verward. Aan de zware takken der bomen hangen armdikke lianen naar beneden, die samen met de jonge boompjes en de struiken een onontwarbaar kluwen vormen. Tussenin op de grond groeien nog wat kleine plantjes en soms mooie bloemen, in de trant van onze tulpen. Gras groeit er omzeggens niet. Er is dan ook geen gevaar om nat te worden, hetgeen in de savanne niet altijd het geval is vooral wanneer de morgendauw nog in het gras hangt. De zon kan doorheen dat blaren- en takkengewelf de grond niet bereiken. Enkel hier en daar boort een dikke stralenbundel door een open plek zoals in de kerk door de glasramen.

Schone, langstaartige fazanten schieten al kakelend uit een hoge top dieper het woud in. Hier en daar is een diepe kuil gegraven. Het zijn luipaardenvallen. Ook vernuftige, met strikken voorziene apenvallen werden gespannen over de weg die deze dieren gewoonlijk volgen. Het stijgen en de neerhangende lianen zijn een grote last voor onze dragers, die er van zuchten. Gelukkig heeft onze koning een scherp mes (een machete) bij de hand om de takken die ons al te zeer in de weg hangen door te hakken. We zijn boven. Het duurt evenwel niet lang en daar gaan we weer even steil naar beneden. Gelukkig vormen de wortels der bomen natuurlijke trappen om ons tegen te houden, want het is vochtig. "Ni matendere" hoor ik onze dragers mekaar toeroepen. "Het is glad". Hier komen

¹² Het beheer van een volksstam, hier de NANDE, werd waargenomen door de MUKUBWA op plaatselijk niveau. De MUFALWE of SULTANI was de koning van de hele stam.

we reuzenvarens tegen. Geen struiken meer als bij ons, maar echte bomen met ruige, stekelige stam. Eens stak ik er mijn hand naar toe om steun te zoeken bij het dalen, maar ik trok ze al gauw terug. Hij had "hete pootjes" als het bietje van Gezelle. We zijn na heel wat dalen aan een vlakke gekomen en in de verte horen we de Musosa-rivier al bruisen. Hier krijgen we een stuk echte savanne met lang olifantengras. Meestal is het broussesegras korter en de pistes breder. Hier is ze bijna helemaal toegegroeid en we gaan door twee muren gras, die ons van weerszijden insluiten. Nu en dan moeten we over een brugje en de gladde armdikke stronken waar we over moeten eisen onze aandacht op om niet in het slijk terecht te komen. Een jager gewapend met een lans en vergezeld van twee kleine, graatmagere keffers komt ons voorbij. Hij gaat op zoek achter wilde varkens. Hier en daar staat nog een groepje bomen, waarvan er sommige bezaaid zijn met grote, helrode bloemen.

Onze koning gaat steeds voor ons op en buigt het gras wat opzij¹³, wat niet belet dat onze broekspijpen gauw nat zijn. Gelukkig hebben we steeds al het nodige bij ons om bij onze aankomst droge kleren aan te trekken. Na een half uur gaan doorheen het lange gras komen we terug in het bos en moeten we door de rivier waden. Hier zijn de buffels vannacht voorbij gekomen om te drinken. We zien hun verse sporen. Dikke stenen liggen in de bruisende bergrivier, die niet erg diep is en we komen er droogvoets over. Opnieuw een weinig stijgen en we zijn in de buurt van het dorp. Onze koning blaast op zijn hoorn om onze aankomst te melden. Drie langgerekte tonen die door het bos galmen.

Het dorp ligt midden in het woud. Het zijn zagers van de missie. Het dorpsplein ligt nog vol boomstronken, in wanorde dooreen. Er tussen in staan een tiental hutten. Rondom het dorp is het houtslachting van belang. Het kreupelhout hebben ze verbrand. Alleen de schone en rechte bomen worden tot planken gezaagd. De anderen worden ook omgehakt; de kleine dienen als brandhout en de grotere die ze niet meester kunnen, blijven maar liggen. Tussen de boomstronken door schieten de vers geplante bananenbomen, waarzonder de zwarte niet leven kan, reeds omhoog, en de vrouwen zijn bezig met het bewerken van de rijke bosgrond.

Onze koning heeft zich wat "malufo"¹⁴ laten brengen om te bekomen van de reis. Hij komt afscheid nemen, blaast eens op zijn horen en verdwijnt met de dragers terug in het woud, naar huis toe.

Bijgeloof

Moet het U verwonderen dat onze zwarten, zelfs onze christenen nog gehecht zijn aan hun bijgelovige praktijken en dat de tovenaars of beter gezegd de kwakzalver nog steeds een voornaam personage is, al zit hij in het diepste der brousses verborgen. Nooit zult ge van anderen te weten komen wie het is en waar hij woont. Hij kent de kracht der kruiden, maar ook het hevigste vergift weet hij voor te bereiden en zijn wraak is zonder genade. Wanneer na eeuwen christelijke beschaving het spiritisme, de horoscopie en de kaartlegster nog zoveel succes hebben in Europa, hoe moet het hier dan zijn.

Op een zekere dag komen we voorbij een dorpje van enkele hutten. Achteraan zien we een heel klein hutje in een boom gebouwd. "Iko nyumba ya shetani", "Dat is het huisje van de duivel", zeggen onze dragers. Hier was een ziek kind in huis. Nu werd voor dat hutje een kip geslacht en het bloed rondgestrooid om de slechte geest uit het kind te verdrijven.

---

¹³ Het olifantengras (matete) wordt tot 2 m hoog

¹⁴ Een drankje "gebrouwen" in de buurt van Muhangi.

In de velden ziet ge wel eens een vogelschrik hangen. Vaak is het een dode vogel, meestal een kraai, een der rare vogels die ze niet durven opeten want er zit vergif in volgens hen. Andere malen is de vogelschrik een zakje aan een stok gebonden. En ge moogt wel zeker zijn dat niemand het zal wagen een hand naar de vruchten uit te steken. In dat zakje steken enkele voorwerpen bij de tovenaar gehaald. En degene die het zou aandurven iets weg te nemen, zal niet vaak meer stelen, zeggen de zwarten. Hij wordt gestraft waarin hij misdeed. Een ziekte zal in zijn benen slaan, en weldra zal hij lam zitten op de dorpel van zijn hut als een grijsaard. Hebben ze een ziekte opgedaan, of hebben ze ergens pijn, niet veroorzaakt door slag of stoot, dan zit er een worm in hun binnenste die de tovenaar er wel zal uitkrijgen met een flinke bloedlating.

Zij die aan vallende ziekte lijden, hebben een treurig lot. De anderen kijken weinig naar hen om, want een boze geest is in hem gevaren en wanneer men te veel in zijn nabijheid blijft, krijgt men dezelfde ziekte. De familie zorgt wel dat hij eten krijgt, om zich de wraak van de geest niet op de nek te halen. Deze sukkelaars zitten veelal alleen en het gebeurt dan ook dikwijls dat ze vallen wanneer ze neven hun vuurtje staan. Velen lopen er rond die deerlijk verbrand zijn. De zwangere vrouw vooral zal zich hoeden voor vele dingen. Nooit zal ze een kameleon¹⁵ aanraken. Eet ze wild varkensvlees dan zal haar kind onvermijdelijk geboren worden met een hazenlip.

Het feit dat alles wat hen overkomt een geheimzinnige oorzaak heeft, brengt vaak wantrouwen mee in de dorpen, in de families, ja tussen man en vrouw. Door sommige voorvallen, die nu en dan uitlekken, kan men zich een gedacht vormen wat het vroeger moet geweest zijn: toen de tovenaar nog heer en meester was. In een dorp kwam men ons vertellen dat een jonge christen man verdwenen was, dat men hem nergens meer had gezien sinds hij zich de laatste maal was gaan wassen aan de rivier. Er werd geheimzinnig gefluisterd in de barza. Er heerste angst over de mensen, vooral de mannen. Deze laatsten beweerden ons, dat de vrouwen van het dorp de jongen betoverd hadden, hem ergens in de brousse gevangen hielden en hem later zouden opeten. Op onze vraag of zij mannen waren dan wel zwakke kinderen of versleten grijsaards antwoordden zij: de vrouwen zijn sterker dan wij¹⁶, zij kunnen de vorm aannemen van geesten. Moesten er hier geen blanken geweest zijn, dan hadden die vrouwen waarschijnlijk wel de proef van het vergif moeten doorstaan en zouden er enkele onschuldige slachtoffers gevallen zijn, in plaats van een paar behendige deugnieten.

Gelukkig worden onder de christenen zulke gevallen zeldzaam. Toch is er nog veel gebed, veel christelijk leven, veel ontwikkeling nodig om dat onnozel bijgeloof uit te roeien en de macht van de tovenaar te breken.

Terug thuis

17 malen zijn we zo van dorp tot dorp getrokken. Het hele bergland van Muhola hebben we doorkruist en overal waren de christenen blij dat de pater hen weer eens kwam opzoeken. Hoe het ging in Korea, in Perzië, met Cercle Tongeren, S.T.V.V. of F.C. Beringen wisten we niet, maar we waren er niet minder gelukkig om. Toch was ons contact met de missie niet helemaal gebroken. Tweemaal zond Pater Leo ons een drager met verse groenten, vlees en boter. Ook kwam de boodschapper van de missie, die 6 uur ver de brieven was gaan halen op het postkantoor, een keer bij ons voorbij. Hij had wat nieuws bij uit het verre vaderland en ook een pakje Belangen van Limburg. Die avond werd er niet veel gepraat of gezongen, maar laat gelezen onder onze

---

¹⁵ Een beestje dat er een beetje uitziet als een salamander. Het kan van kleur veranderen, beweegt langzaam maar heeft een zeer snelle tong om insecten te vangen.

¹⁶ Vrouwen zijn inderdaad vaak sterker dan mannen, omdat zij veel meer zwaar werk doen dan de mannen.

petroleumlamp. Stilaan verlangden we toch weer naar huis. En de missie die hoog op een berg ligt, zagen we de laatste dagen al dicht en dicht naderen en haar licht ons 's avonds wenken uit de verte. Toen we de laatste heuvel voor de missie opklommen kwam Whisky ons al kwispelstaartend tegemoet. Het was dan ook een blij weerzien. 's Avonds werd er een flinke boom gekaart en werden de wederwaardigheden van de tocht naar voren gehaald.

Is het bezoeken van de christenen hier in dit bergland soms zware arbeid, het is ook een verpozing, want het is het leven in de open, vrije natuur. Maar vooral weet de missionaris dat hij gekomen is om het evangelie aan de armen te verkondigen, om in deze goedwillige maar onwetende en zwakke zielen een glimpje van Gods licht en een vonkje van zijn liefde te zaaien. Jammer genoeg blijft de oogst groot en de arbeiders zeldzaam. Laatst vroeg mij een chef: "Pater, ga met me mee naar Mgr. om hem te vragen een missie bij mij te komen stichten". Mgr. moest weigeren bij gebrek aan personeel.

Wanneer ge uw hart verheft tot God, mag ik u vragen Hem van tijd tot tijd de noden van onze Kongomissie aan te bevelen, opdat zijn rijk zich wijder en dieper moge vestigen in de bergen en vlakten ten westen van het Edward meer.

ADVENIAT REGNUM TUUM
"Uw rijk kome"

Pater Edgar Cuypers

NIEUWERKERKEN
TERUG UIT CONGO. — Na een missiearbeid van 7 jaar in Congo, kwam E. P. Edgard Cuypers maandagavond naar zijn geboortedorp terug. Geheel de parochie, maar vooral de bewoners van de nieuwe steenweg die voor een mooie versiering gezorgd hadden, verheugden zich bij deze blijde thuiskomst.

Bij zijn aankomst in zijn geboortedorp, omstreeks 21 u. 30, vergezeld van familieleden en vrienden, die hem op het vliegveld te Melsbroek afhaalden, verdrong zich een grote menigte die de missionaris verwelkomde.

Onder de begeleiding en marsmuziek van de plaatselijke fanfare, ging het dan naar de ouderlijke woning, waar hem 'n prachtige kelk als geschenk vanwege de geburen werd aangeboden.

Een welkomsgedicht werd door het nichtje van de Pater uitgesproken. E.P. Edgard dankte zichtbaar ontroerd voor al deze blijken van sympathie, was zeer tevreden terug in zijn geboortedorp te vertoeven doch gaf te kennen dat de helft van zijn hart bij de zwartjes gebleven was.

Wij wensen E. P. Cuypers een zeer aangename verlofperiode.

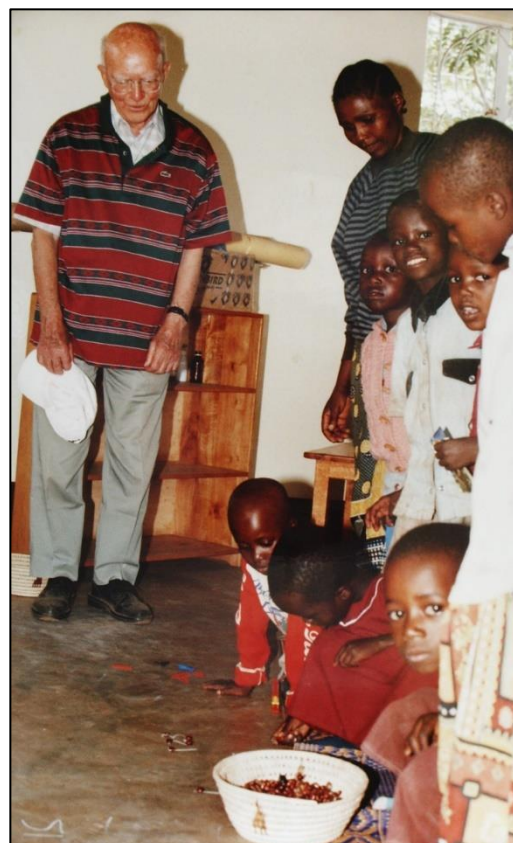

*Artikel HBVL 19/12/1957.
Terug in het geboortedorp.*

*Tussen de papayabomen in de buurt van Beni,
1969*

Zondagsmis in Bunyuka, 1969

Op bezoek in Kinderopvangtehuis, 2003

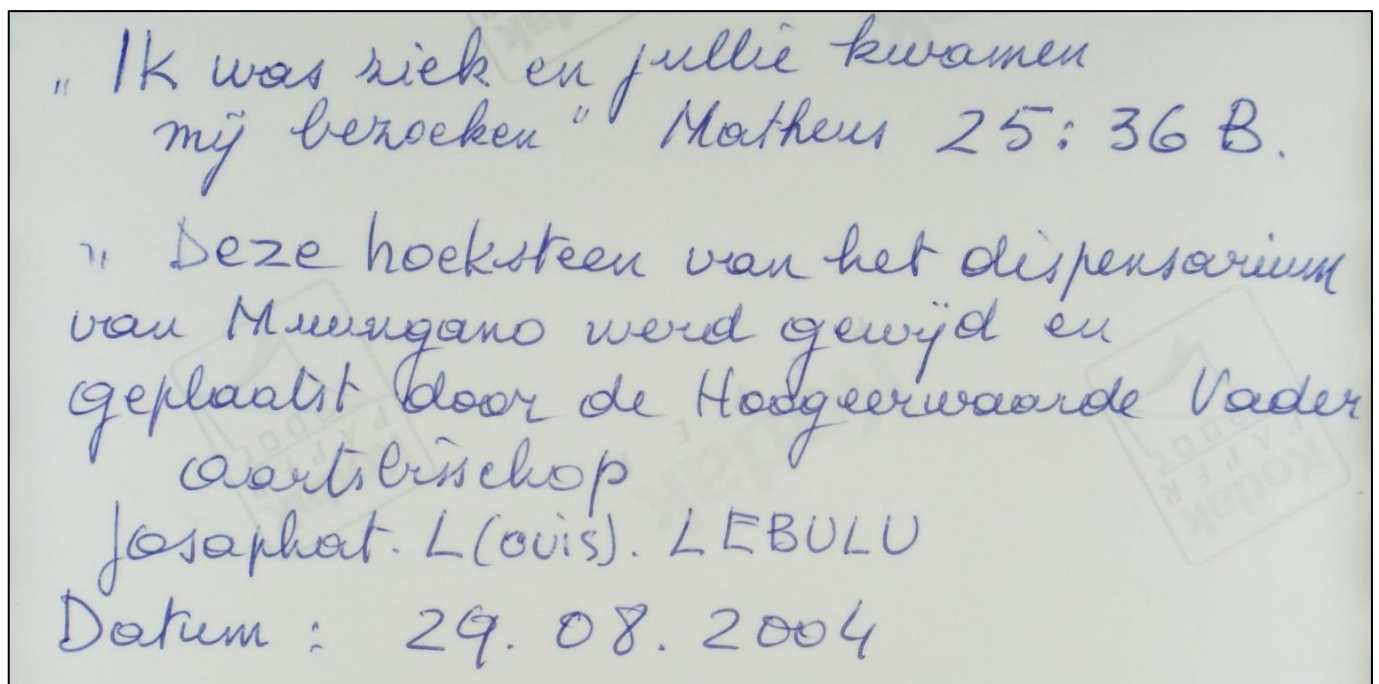

In de tuin van het noviciaat van Butembo, 2008

Gedenkplaat aangebracht aan het dispensarium van Muungano in Tanzania. Het dispensarium werd opgericht door P. Edgar met o.a. steun van de Missiegroep van Nieuwerkerken.

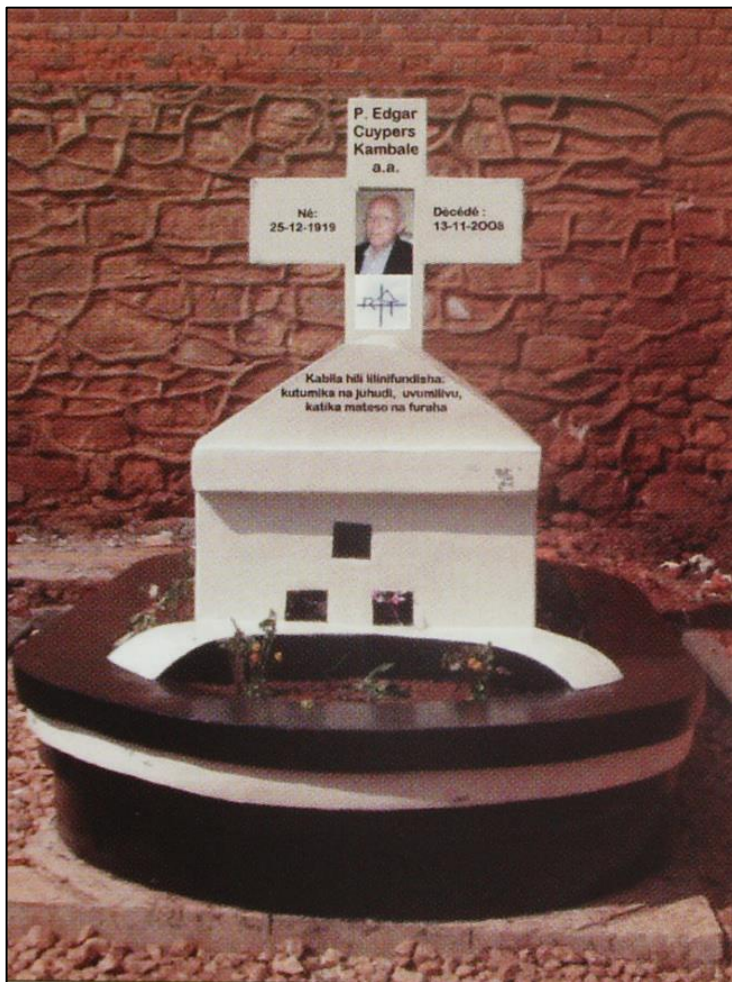
Handgeschreven vertaling uit het swahili door P. Edgar van de tekst op de gedenkplaat.

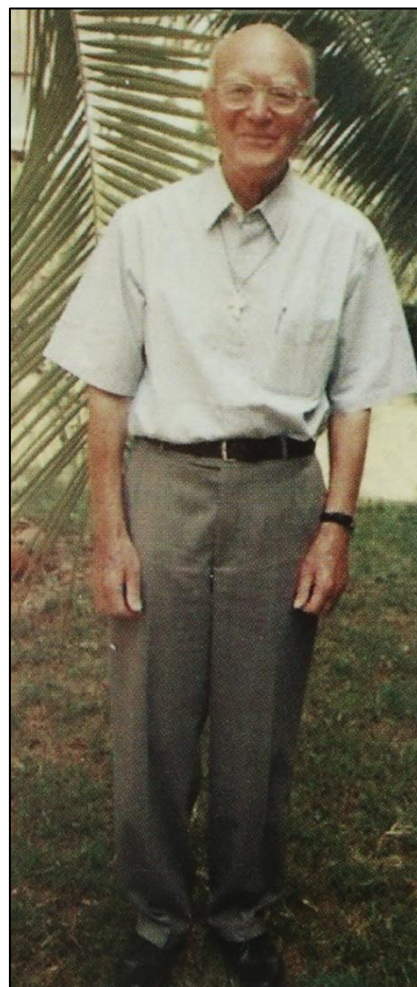
Ontspanningsavond met enkele catechisten

Ontmoeting na de zondagsmis

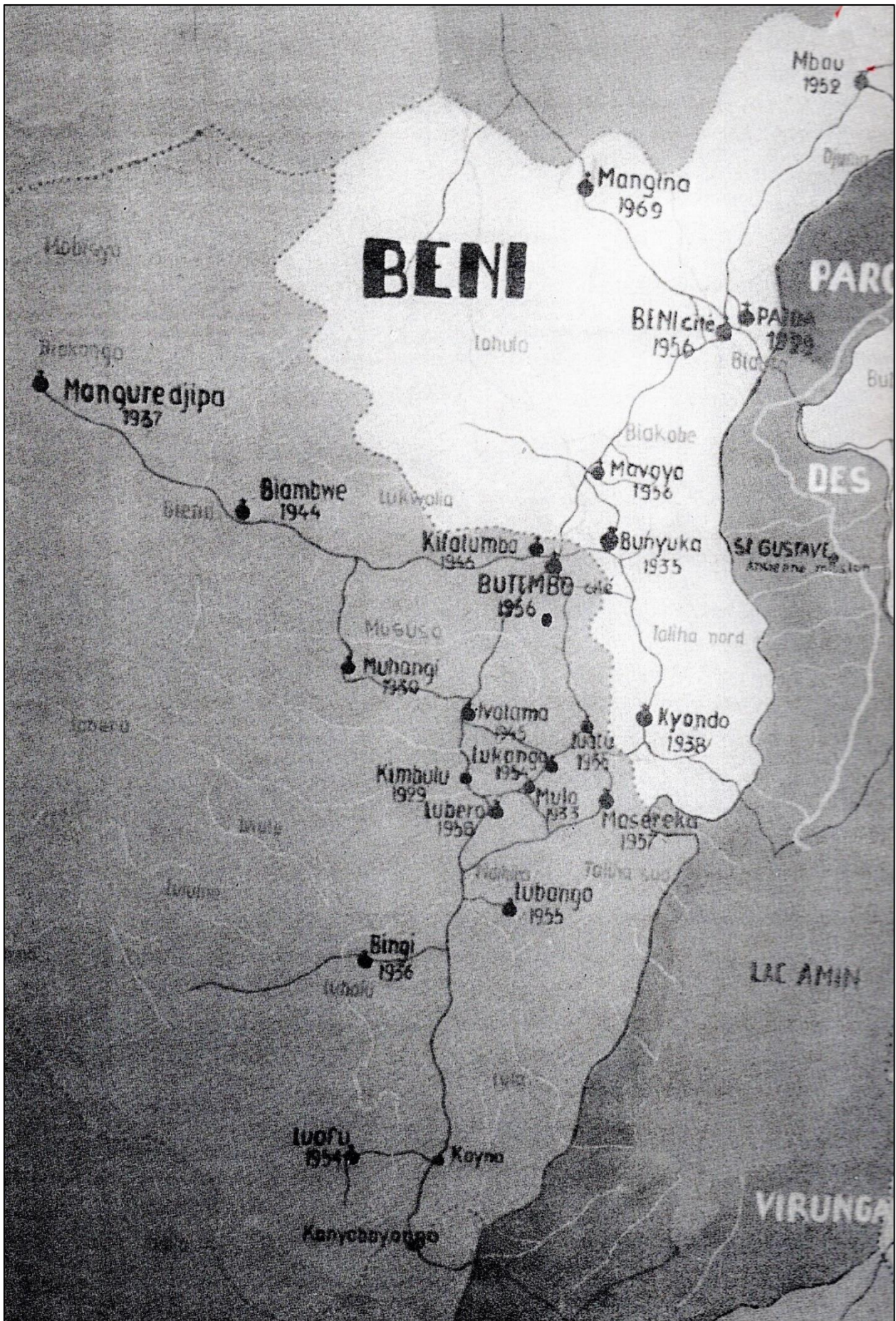
Grafsteen van P. Edgar naast de ingang van de kathedraal van Butembo.

P. Edgar, de altijd glimlachende pater.

Meest noordelijk gelegen missiegebied van de paters Assumptionisten.

Het centraal gelegen Butembo en de meer zuidelijk gelegen missieposten, alle met hun stichtingsjaar.